

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

C. NYROP,
Den danske
Porcellensfabrikations
TILBLIVEN

INDUSTRI-
FORENINGEN

4.666 3

~~2082~~

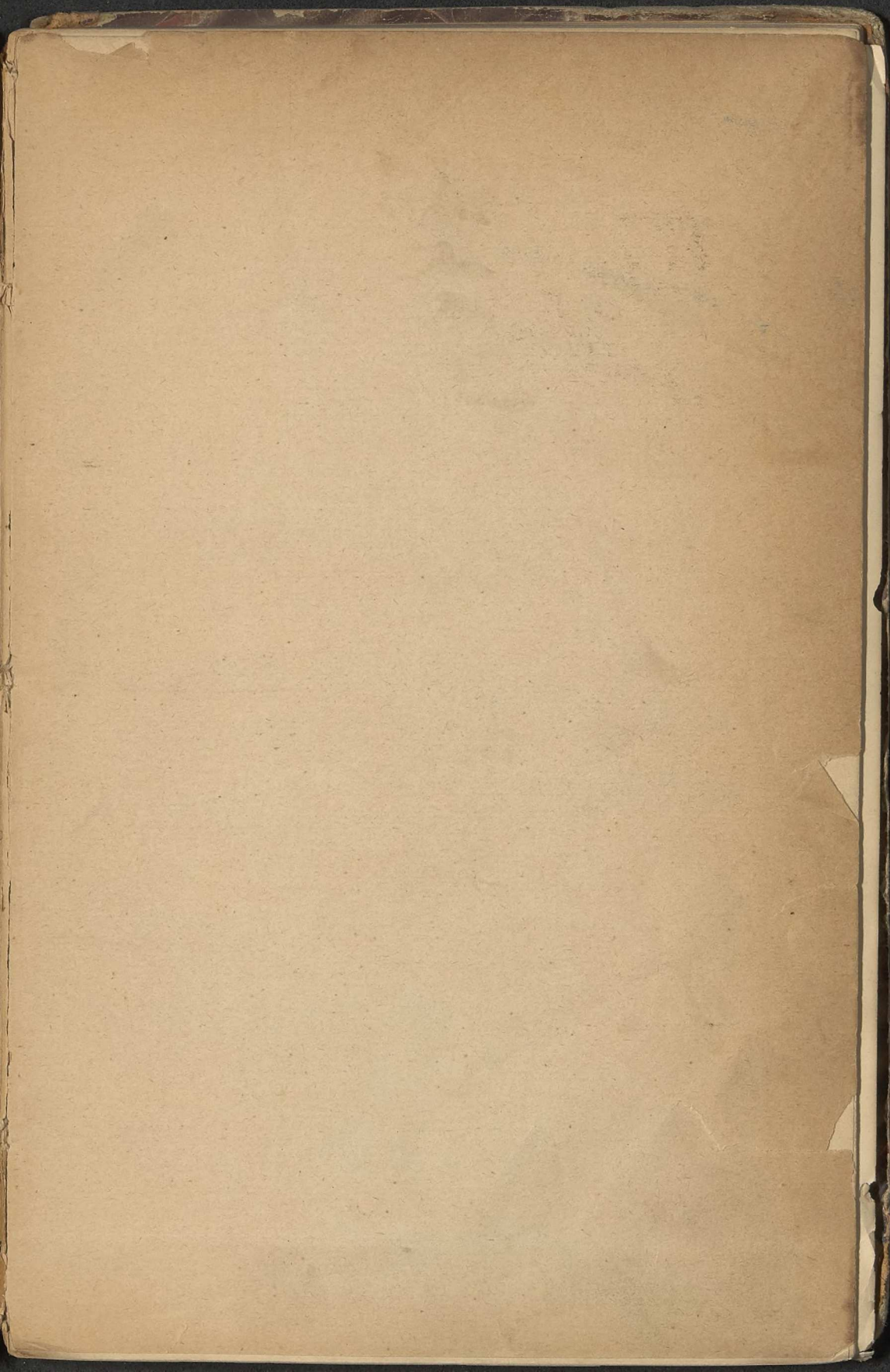
~~1529~~

~~1766~~

6665

6665

IB 9L

~~50~~ 7

DEN DANSKE
PORCELLÆNSFABRIKATIONS
TILBLIVEN.

EN INDUSTRIHISTORISK STUDIE

AF

C. NYROP.

SÆRTRYK AF INDUSTRIFORENINGENS MAANEDSSKRIFT, FORSYNET MED
ANMÆRKNINGER, HENVISNINGER OG REGISTER.

x

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1878.

Det er nu en Del Aar siden, at jeg begyndte at arbejde paa den danske Industris Historie, og det er med Glæde, at jeg ser, hvorledes Interessen for Arbejder i denne Retning efterhaanden er voxet. Navnlig er dette Tilfældet med Alt, hvad der vedrører den danske Kunstindustri, og en samlet Udsigt over denne, vilde utvivlsomt blive paaskjønnet. En saadan er det imidlertid, saa vidt jeg ser, endnu umuligt at give paa rette Maade; dertil mangler der for mange Forarbejder baade i kunstnerisk og historisk Henseende.

Hvad Sagens historiske Side angaar, da viser nærværende lille Afhandling, der kun er en Draabe i Havet, formentlig, hvormeget der endnu er at gjøre, før Maalet kan naas, og i kunstnerisk Henseende staar det ikke bedre til. Med al mulig Respekt for »Tegninger af ældre nordisk Arkitektur« (udg. af Arkitekterne Dahlerup, Holm og Storch) og for Arkitektur-maler Chr. Hetsch's »Industrielle Tegninger«, var det formentlig ønskeligt at faa et Tidsskrift med omtrent følgende Titel: »Tegninger fra Danmarks Museer, Slotte, Kirker og Herregaarde til Oplysning om dansk Kunstindustri«. Arkitekt V. Kleins paa Udstillingen i Amsterdam ifjor prisbelønnede Tegninger, der

i Aar ere udstillede i Paris (L'ornement sans relief en Danemark en XVI et XVII siècles) gaa i den her antydede Retning, men de foreligge endnu kun uudgivne.

Det er mit Ønske, at min her i Særtryk fremtrædende Afhandling maa kunne være den for Tiden voxende Sans for dansk Kunstindustri til nogen Nytte.

April 1878.

C. Nyrop.

DEN DANSKE
PORCELLÆNSFABRIKATIONS
TILBLIVEN.

DE N. D. N. N. N.

PORCELLAIN FABRIKATIONS

TILBLIVEN

Fra den første Tid, Porcelain har været kjendt i Europa, har man skattet det høit, og man har stadig beundret dets fortrinlige Egenskaber, dets Hvidhed, Styrke og Klarhed. Det kom fra China, og over for det, som over for saa meget Andet, der kom fra dette fjærne Land, stod man fuld af Forundring. Man vidste ikke, hvoraf det bestod, og det er da naturligt, at der opstod underlige Rygter om dets Tilblivelsesmaade. Hvide og fine maatte de Bestanddele være, hvoraf det tilvirkedes, og man gjættede paa knuste Ægge- og Muslingeskaller, som, efter at være tilberedte, nedgravedes, for i 100 Aar at ligge urørte hen. Saa længe maatte de hvile i Jordens Skjød for at modtage de Egenskaber, som man tillagde det færdige Porcelain. Kar af Porcelain skulde efter Tidens almindelige Tro være saa fiint følende, at de ikke kunde taale at komme i Berørelse med Gift; skete det, maatte de springe, og det var en Egenskab, man skattede høit i Tider, da Gift ikke var et sjældent Middel mod en besværlig Modstander.

I Aarhundreder forsøgte man i Laboratorierne at finde Porcelainets Sammensætning, i Aarhundreder prøvede man paa at løfte Sløret, men stadig forgjæves, til det med Eet lød, at nu var Hemmeligheden funden. Churfyrst August af Sachsen havde en Mand i sin Tjeneste, som kunde lave Porcelain. I Begyndelsen har man vel næppe troet det, men efterhaanden blev det en Kjendsgjerning; det sachsiske Porcelain blev spurgt og seet. Det var Johann Friedrich Böttcher, der 1709 efter mange Aars Arbeide naaede til at fremstille ægte Porcelain; allerede noget tidligere (1704) havde han frembragt rødt Steengods, der af Mange tillægges Navnet Porcelain¹.

¹ I Samlingerne paa Rosenborg findes af dette røde Steengods 3 smaa Flasker (Flacons) med Metallaag (tildeels til at skrue paa), en lille Kop, en Skaal og et lille Dødningehoved, samt en Kande, overtrukken med sort Glassur, hvori Steentøiets røde Farve viser sig i bestemte Ornamenter.

Nu gjaldt det ikke længere om selv at finde Hemmeligheden, men om at fravriste Sachsen den, og lidt efter lidt trængte den trods alle Forsigtighedsregler ud over Europa. Ved en fra Meissen undvegen Arbeiders Hjælp blev der 1720 grundlagt en Porcellainsfabrik i Wien, og herfra kom Hemmeligheden til Höchst am Main (1740), til Fürstenberg (1750), Berlin (1750), Baden (1753), Frankenthal (1755) o. s. v. I bestandig videre Kredse spredtes Kundskaben til at lave Porcelain, men der hvilede stadig ligesom et Slør over de opstaaede Fabrikker. Deres Virksomhed betragtedes som en Statshemmelighed. De levede ved Statsmidler, og deres væsentlige Opgave var at sprede Glands over det Fyrstehuus, i hvis Land de låa.

Under saadanne Forhold var der noget for enhver Fyrsteskægt Tilløkkende i at have en Porcellainsfabrik; man skydede ikke Ofre i saa Henseende, og det vilde da næsten være mere end forunderligt, om der ikke ogsaa i Danmark var gjort i alt Fald Forsøg paa at lave Porcelain lige saa tidlig som andesteds, og det er der.

Allerede 1722 see vi i de paagjældende Regnskaber, at der efter allerhøieste Befaling er udbetalt »dem Porcelainmacher Johann Wolff für seine gehabte Mühe und Arbeit« 100 Rdr., og Slotsforvalteren paa Frederiksberg fik samtidig noget over 120 Rdr., som han havde lagt ud »für den Porcelainmacher«, der blandt Andet havde faaet Kostpenge af ham fra 1ste November 1721 til 30te Juni 1722, 1 Rdr. om Ugen.

Det seer herefter ud, som om Frederik IV i 1721 havde begyndt med at lave Porcelain paa Frederiksberg, men saaledes forholder det sig dog næppe. Den saakaldte Porcellainsmager har næppe gjort, hvad vi nu kalde Porcelain; thi i et Andragende, der i September 1722 indkommer til Kongen om Oprettelsen af en »Delfs Porcelins eller Hollandsk Steentøis Fabrik« hedder det, at den udsete Fabrikmester, Johann Wolff, »Prøver af samme Arbeide for Eders Kongelige Majestæt allerunderdanigst haver aflagt«. Johann Wolff har lavet Steentøi, og hans Virksomhed hører altsaa ikke herhen, hvor vi navnlig skulle beskæftige os med Porcelain, men desuagtet turde det maaskee ikke være uden Interesse at dvæle ved den Fabrik, han kom til at forestaa. Thi dette vist nok første større Hjemsted for den ceramiske Kunst i Danmark og Norge har sikkert haft

Indflydelse paa den senere Porcellainstilvirkning her, selv om det nu ikke lader sig paavise, og i alt Fald faaer man ved at undersøge denne Fabriks Tilblivelse og Udvikling et godt Indblik i Datidens Maade at drive Industri paa, hvad der til den rette Forstaaelse af Meget nedenfor ikke er uden Betydning. Erindres maa det endelig, at den her omhandlede Fabrik af Samtiden uden videre kaldtes «Porcellainsfabrik», skjønt den ikke var det.

Det var et Interessentskab¹, som i 1722 indgav det ovenfor nævnte Andragende; det bad om Intet mindre end om en Grund til at bygge Fabrikken paa og et Privilegium for dens Virksomhed, og Alt blev indrømmet. Frederik IV var gunstigt stemt mod Foretagendet, hvad jo allerede kan sees deraf, at han betalte de af Johann Wolff paa Frederiksberg gjorte Forsøg. Under 27de November 1722 skjødede Kongen Interessentskabet «en øde og ubebygget Plads, beliggende her i Staden imellem Cadette-Academiets Gaard og Gade paa den ene Side og hendes Høihed Prindsesse Charlotte Amalies Haveplads og den saakaldte Prindsessens Gade paa den anden Side, havende paa Pladsens ene Ende Store Kongens Gade og paa den anden Ende Dronningens Gade», d. v. s. det betydelige, nu bebyggede Areal mellem Store Kongensgade, Fredericiagade, Bredgade og Marmorkirkens Grund. Under 21de December s. A. fik Interessentskabet dernæst et omfattende kongeligt Privilegium, der bl. A. forbød enhver Anden «saadant Delfs Porcelins eller Hollandsk Steentøis Fabrik her i vort Rige Danmark i de første 30 Aar at oprette.» Fabrikken blev monopoliseret og fik desuden betydelige Friheder.

Frederik IV ønskede Landets Industri fremmet. I 1704 havde han oprettet et Commercecollegium, hvis Instrux paa-lægger det, at det «stedse sine Tanker derhen retter, hvorledes Manufacturer kunde her i Landet blive vel indrettede», og Aaret efter udstedte han lokkende «Privilegia für auswärtige Manufacturisten, welche sich in den Handelsstädten Dänemarks zu

¹ Bestaaende af Nicolai Buurmester († Novbr. 1742 som Justitsraad og Raadmand i Kbhvn.), Hans Jørgen Kirchsteen (Hovedbogholder i Rentekammeret), Jens Lassen († før 1740 som Raadmand i Kbhvn.), Peter Wartberg (agl. Veiermester paa Holmen, † før 1738) og Rasmus Æreboe (Notarius publicus i Kbhvn., † 24/10 1744).

wohnen begeben wollen«. Der lovedes dem store Friheder, naar de blot vilde komme til Danmark, og det er da ganske naturligt, at Landets egne Børn fik tilsvarende Friheder, naar de vilde anlægge Fabrikker. Steentøisfabrikken fik Ret til at grave efter Leer overalt i Danmark og Toldfrihed for Alt, hvad den behøvede at indføre udenlands fra; dens Folk bleve fri for Militærtjeneste og tildeels skattefri, dens Mester¹ fri for alle borgerlige Bestillinger og Tynger o. s. fr.

Med disse, om det saa tør siges, almindelige Privilegier nøiedes Fabrikken imidlertid ikke. Foruden, som ovenfor anført, at være monopoliseret med Hensyn til Steentøis-Tilvirkningen i Danmark, fik den saa godt som Monopol ogsaa paa al anden ceramisk Kunst. Det hedder nemlig i Privilegiet (§ 9): »Og saafremt Interessenterne kunne efterdags finde paa at anlægge og oprette paa samme Plads andre Fabrikker af Leer- eller Steen-Arbeide, saasom fine Tobakspiber og andet mere, hvilket Interessenterne skulle beslutte sig paa at bringe til den Fuldkommenhed og Bonitet som Delfs, Hollandsk og Sachsisk Arbeide, saa ville vi allernaadigst, at Interessenterne i dette Manufactur endog derpaa tillige med de andre maa erholde Frihed og Privilegium.« Af endnu større Betydning var dog Privilegiets fjerde Paragraf, der i hele sin karakteristiske Skikkelse lyder som følger:

»Og som Interessenterne have det Haab, med Tiden ei alene af dette Manufactur at forsyne det ganske Rige med deslige hollandsk Steentøi, men endog at bringe det saa vidt, at deraf kan sendes og forhandles til fremmede Steder, saa befrygte de dog derhos, at misundelige Mennesker, for ikke at see dette Værks Opkomst og Fremgang, endogsaa med deres egen Skade og Forlis, skulle hidbringe og sælge saadanne Varer ringere, end det er muligt dem at forarbeide, saa ville Vi allernaadigst, at alle saadanne Varers Indførsel fra fremmede Steder her i Vort Rige Danmark ganske skal være forbudne; dog ville Vi allernaadigst tillade Vedkommende, som hidindtil have

¹ Johann Wolff var »auss Holstein im Ampt Segeberg gebürtig« og altsaa ingen Udlænding, men dette synes efter en Erklæring (af 2. Novbr. 1722) over det ansøgte Privilegium at dømme næsten at være betragtet som en Mangel ved ham; det hedder nemlig, »at omendskjønt Mester Johann Wolff ellers skal være fra Holsteen, dog har lært denne Fabrik udenlands i Sachsen og de allernaadigst udi Forordningen belovede Reise- og andre Omkostninger nu spares, kunde han nok privilegeres som en fremmed Fabrikant, der ellers hidkom«.

haft af det saa kaldede Delfs Porcellain eller hollandsk Steentøi at sælge, at forhandle de Varer, som de kunne bevise før denne Dags Datum at have haft her i Landet.*

Fabrikkens Anlæg medførte altsaa ikke alene et Monopol, men ogsaa et Indførselsforbud, og omtrent 4 Aar efter blev dette Forbud udvidet til at gjælde ikke alene Danmark, men ogsaa Norge, og til at omfatte ikke blot hollandsk Steentøi, men alt fremmed Steentøi samt det saakaldte »Kölnske Gods«¹).

Nutid og Fremtid paa den ceramiske Kunsts Omraade var bunden til »Porcellainsfabrikken« i Kjøbenhavn; den alene var berettiget til at forsyne to Riger med Steentøi!

Fabrikken kom i Gang, og i 1726 leverede den f. Ex. 77 Urtepotter til Fredensborg for 231 Rdr., og nogle Maaneder efter 30 store ottekantede Urtepotter for 90 Rdr.; begge Summer betaltes af Kongens Kasse. Ogsaa andre Ting leverede den, og Samlingerne paa Rosenborg ere i Slutningen af forrige Aar blevne forøgede med et blaamønstret, men kun daarligt glaseret Fajencefad, paa hvis Underside følgende Mærke sees:

 H
 Kopenhagen
 Anno 1726

Nærmere Oplysning om Fabrikkens Virksomhed haves næppe, men det vides dog, at Wolff, hvis Navns første Bogstav formeentlig sees i oven staaende Mærke, ikke var den rette Mand til at bringe den frem. En af Fabrikkens Interessenter har efterladt sig en Biografi, og han taler med stærke Udtryk om den »Ondskab og Fortræd«, Interessenterne, mellem hvilke Fabrikkens

¹ Placat og Forbud af 25de Februar 1727, der fremkom for at hjælpe paa Fabrikkens ringe Afsætning, tillader kun Indførsel af det Kölnske Gods, Apotekerne brugte.

Direction gik paa Tour, maatte udstaa. Til sidst hedder det, at »Mesteren for Værket, den Ertzskjælm Wolff, efter at have forjaget eller forført en Deel af Folket fra Værket, og fordærvet vore Materialer med mere hans Skjælmsstykker, endelig af sig selv forlod baade os og Værket, tagende fast al Resten af vore bedste Materialer med sig som en Tyv.«

Disse uheldige Begivenheder ere vist nok indtrufne i 1727, thi i dette Aar ansattes en ny Mester ved Fabrikken, Johan Ernst Pfau, og var man utilfreds med Wolff, synes man at have været saa meget mere tilfreds med Pfau, thi han blev ved Fabrikken i 22 Aar. For saa vidt kom der altsaa Stabilitet i Forholdene, men nu bleve Interessenterne uenige, og det kom til langvarig Proces imellem dem, Noget, der sikkert har været til stor Skade for Fabrikken. Ja den synes slet ikke at have betalt sig, thi da Interessenterne i 1747 opnaaede, at Fabrikkens Monopol, der udløb i 1752, blev forlænget i 20 Aar (altsaa til 1772), hedder det udtrykkelig, at det skeer, »paa det de dermed i Tiden nogenledes kunde soulageres *for den erlidte Skade.*«

Interessenterne i Fabrikken fik imidlertid ikke længe godt af denne Forlængelse, thi i 1749 søgte en Mand ved Navn Christian Gierløv, der ikke tidligere havde haft med Fabrikken at gøre, at erhverve den for sig selv, og det lykkedes ham. Inden Aarets Udgang havde han forskaffet sig saa mange Andele, at han var Medeier for ⁷/₁₀, og nu satte han sig egenmægtigt i Besiddelse af den, ja satte Mester Pfau fra sin Bestilling. Hans Optræden førte selvfølgelig til Proces, men Fabrikken var og blev hans.

Denne Gierløvs Handlemaade synes at vise, at Fabrikken paa den Tid havde Udsigt til at betale sig; men videre tør man ikke slutte. Hvor meget den producerede, faaer man ikke at vide, saa lidt som, af hvad Beskaffenhed dens Tilvirkninger vare. I ingen af disse Henseender tør det dog antages, at den har præsteret noget Overordentligt. I en Relation fra omtrent 1760 til den svenske Rigsdag fra den i Kjøbenhavn residerende svenske Minister hedder det, at Smugleriet er en stor Hindring for de danske Fabrikker, og der er ingen Grund til ikke at antage, at der er bleven indsmuglet store Mængder Steentoi i Danmark. Een Fabrik kunde umulig forsyne Landet, og Tid

efter anden var der opstaaet Fabrikker baade i Hertugdømmerne og i Norge. Den kjøbenhavnske »Porcellainsfabriks« Monopol gjaldt kun Kongeriget Danmark. — Hvad dernæst Arten af dens Tilvirkninger angaaer, er følgende Citat af et 1772 i Kjøbenhavn udkommende Tidsskrift næppe meget misvisende: »Der er bleven gjort store Bekostninger paa Porcellains- og Fajencefabrikker, og vi have endnu ingen, ingen, vi kan rose os af, ingen, der giver sin Eier nogen Fordeel, ingen, der giver godt Arbeide og i Mængde nok, jeg mener Fajence, thi Porcelain ere vi endnu langt fra at haabe. Og hvorledes skulde det være anderledes, da de Folk, disse Fabrikker betros til, have blot Haandværks Indsigt.... Blot Lykke og blind Erfarenhed er deres eneste Veiledere, de ere uden al theoretisk Indsigt og vide maaske næppe, at saadan Indsigt er til; hvor skulde de da kunne gjøre Fremgang til Nytte for Landet?« Gierløv protesterede for sit Vedkommende mod denne haarde Tiltale, men derfor var den maaskee ikke mindre sand. »Porcellainsfabrikken« af 1722 synes at være et af Datidens sædvanlige industrielle Forsøg, der begyndte med Monopol og Indførselsforbud og endte med — Ingenting.

Citatet fra 1772 er imidlertid ikke alene interessant over for Fabrikken i Store Kongensgade; det giver ogsaa andre Oplysninger, blandt Andet fortæller det, at der er gjort en Deel mislykkede Forsøg paa at tilvirke Porcelain, Noget, der yderligere bekræftes af den ovenfor nævnte svenske Rigsdags-Relation. I den hedder det nemlig (med mild Bedømmelse af Forholdene), at Danmarks uægte Porcellainsfabrikker ere i fuldkommen god Stand, og at Tilvirkningen af det ægte Porcelain efter al Sandsynlighed vil blive dreven vidt, saafremt det asiatiske Compagni ikke hindrer det. — Naar vi træffe Udgifter til »Porcellainsmagere« og »Porcellainsmestere«, tør vi altsaa, naar det Modsatte ikke oplyses, antage, at vi staa over for Forsøg paa at gjøre ægte Porcelain.

Et saadant Forsøg kunne vi da henlægge til 1731. »Elias Vater aus Sachsen, der eine Porcelain-Fabrique anleget«, faaer den 25de October 1731 150 Rdr. »zur Verfertigung der Composition«, og kort efter udbetales der for Opførelsen af en Ovn til at brænde Porcelain i 140 Rdr. 1 Mk. Noget Resultat kom der dog ikke ud af dette Forsøg, thi inden Aarets Udgang

var »der Fabriqueur oder Meister« løbet sin Vei. Ovnene laa paa Krøyers Plads paa Christianshavn; den var $16\frac{1}{2}$ Alen i Omkreds og 6 Alen høi.

Det var under Christian VI, at dette Forsøg paa at faa en Porcellainsfabrik i Gang blev gjort, og da denne Konges Regering udmærker sig ved at være gavmild, for ikke at sige ødsel, navnlig over for tyske Projectmagere, der udgave sig for at kunne ophjælpe Landets Industri, er det næsten selvfølgelig, at der i den blev gjort flere Forsøg ogsaa paa Cera-
mikens Omraade. Midtpunktet i disse er imidlertid ikke Tilvirkning af ægte Porcellain. Der opstaaer en ny »falsk« Porcellainsfabrik, en Fabrik for Tilvirkning af Porcellainsovne, men i dennes Locale tilvirkedes senere det vist nok første i Danmark forfærdigede ægte Porcellain.

Et af de Slotte, som Christian den VI's bigotte og hof-
færdige Dronning foranledigede opført, var det pragtfulde Christiansborg, som allerede i 1794 blev et Rov for Luerne. Det var under Bygning fra 1733 til 1740, og til det behøvede man Porcellainsovne. Man havde tidligere faaet (som man da vedvarende fik) saadanne fra »Porcellainsfabrikant« Johann Peter Behn i Hamburg, men man maatte selv kunne lave dem, og der blev derfor skrevet til Landets Gesandt i Wien, at han skulde skaffe to brugelige Mænd dertil. Det gjorde han, og i August 1737 kom Pottemagerne Johann Braun og Balthazar Kurmeyer til Kjøbenhavn. Det gjaldt nu om at skaffe dem et Værksted, og efter at man først havde haft Tanken henvendt paa Frederiksberg, foreslog Hofbygmester Nicolai Eigtved at lægge Ovnfabrikken i Ryssensteens Bastion, den sidste Bastion i Volden omkring Kjøbenhavn hen imod Langebro. Nogle ogsaa fra Wien hentede Smede havde Værksted der, og der havde Kjøbenhavns første Kalkbrænderi ligget.

De to Ovnmagere, der hver fik en Gage paa 150 Rd. om Aaret, og Billedhugger Joseph Hacke, der i 1738 ansattes med en særlig Løn af 300 Rd., arbejdede nu i Bastionen, men de kunde ikke tilfredsstille de Krav, der stilledes til dem, og man saae sig derfor om efter nye Kræfter. Man henvendte sig til Porcellainsfabrikken i Store Kongensgade, men Interessentskabet vilde ikke give Slip paa den Mand, man ønskede, en Søn af Mester Pfau; saa søgte man hinsides Sundet, og her

fik man »den Porcelain-Meister Nicolay Ferdinand, welcher in Schweden die Porcelain-Fabrique vorgestanden«. Han kom hertil i Slutningen af 1739 og gjorde som Prøvestykke en pyramideformet Ovn til Frederiksberg. Han og Hacke bleve satte over Fabrikken, som, for at skaffe den større Plads, flyttedes til det »Furmannske« Huus bag ved Charlottenborgs Have, omtrent hvor nu Mønten ligger; der blev bevilget 800 Rd. til Fabrikkens Indrettelse, og Ferdinand og Hacke fik tilsammen 600 Rd. om Aaret. To om at styre Fabrikken var imidlertid for meget; de bleve uenige, og Hacke afskedigedes (1741). Nu var Ferdinand alene, men heller ikke under ham synes Virksomheden at have haft Fremgang. I 1742 forskreves der 10 Porcelainsovne fra Dresden, og i 1747 afskediges den i 1737 forskrevne Johann Braun. Han var indkaldt, hedder det, for paa fri Haand at forme store Porcelainsovne af Leer; men i flere Aar vare saadanne ikke blevne gjorte til Residens-slottet, og de vilde maaskee ikke mere blive forlangte. Braun var overflødig, saa meget mere, som de mindre Ovne uden hans Hjælp kunde formes i Jernkasser. Han fik 150 Rd. som Reisepenge tilbage til Wien.

Hermed var Fabrikkens Virksomhed vist nok væsentlig afsluttet. Da der er anden Brug for det Furmannske Huus, bliver den flyttet tilbage til Ryssensteens Bastion, hvor der i Mellemtiden havde været et Væveri, og den 13de Octbr. 1749 dør Ferdinand, efter halvandet Aars Svaghed, af Slagflod. Hans Enke faaer 100 Rd. i Pension, og Regeringen afkøber hende desuden en færdig blaa- og hvid-glasseret Ovn, ligesom de i Værkstederne værende Værktøier og Former. Ovnfabrikken i Ryssensteens Bastion eller, som den ogsaa kaldes, Fabrikken ved Blaataarn var overflødig, og den omdannes, i alt Fald tildeels, til Værksted for Hof-Billedhugger Petzholdt, den Samme, der frembragte den Mercur og Neptun, som fik Plads ved Opgangen til Kjøbenhavns Børs.

Vi ere herved komne ud over Christian VI's Regering og maa derfor vende tilbage for at meddele, at en Tydsker med det ominøse Navn Hunger i 1737 blandt andre Ting tilbyder »at oprette et Manufactur for gjennemsigtigt Porcelain saa godt som det Sachsiske«; han vil gjøre nogle Prøver i Kongens Nærværelse. Tilbudet, skulde man tro, var fristende, men det

finder dog kun en kølig Modtagelse, og Hunger, der opholdt sig i Sverig (Stockholm?), kommer ikke hertil. Samtidig er der imidlertid Forsøg i Gang andensteds i Danmark. Justitsraad Christian von der Maase til Clavsholm tog Anledning af »en Deel i Anno 1736 og efterfølgende Aaringer forefundne Prøver af salt Vand og mineralske Jorder« paa hans Gaard Raskenberg (nu Juelsberg) ved Nyborg til at forsøge, »om det ikke var muligt at udfinde en Composition, hvoraf ægte Semi-diaphan-Porcelain kunde forfærdiges«. Han formoder at kunne bringe det til at forfærdige Porcelain, der »næsten er saa godt som det Chinesiske«, og søger Privilegium paa Oprettelsen af en Fabrik. Et saadant faaer han da ogsaa under 20de Marts 1747, men — Fabrikken er vist nok aldrig kommen i Stand. Derfor er det dog ikke uden Interesse at lægge Mærke til et Par Bestemmelser i Privilegiet. Charakteristisk for den Hemmelighedsfuldhed, hvormed Porcelainstilvirkningen den Gang omgaves, er det saaledes at høre, at Fabrikkens eventuelle Mester skulde tages i Ed, og at han, hvis han handlede imod sin Ed eller vilde undvige til fremmede Steder, skulde arresteres og straffes. Et andet Sted i Privilegiet bestemmes det, hvad Mærke Fabrikken skal føre: et Kors med to Stjerner over, og dette er saa meget interessantere, fordi Dr. Th. Graesse i sin *Guide de l'amateur de Porcelaines et de Poteries* (5me Édit., Dresde, 1875) har et Mærke (see herstaaende Afbildning), der ligner dette, med Angivelse af at det er et kjøbenhavnsk Mærke.

For saa vidt kunde det her gjengivne Mærke nu nok være von der Maases Fabrikmærke, som hans Fabrik efter Privilegiet kunde anlægges hvor som helst i Danmark, altsaa ogsaa i Kjøbenhavn; Raskenberg havde v. d. Maase solgt 1743. Men desuagtet er det dog næppe dette, thi her er tre Stjerner (?), ikke to, og der er, som ovenfor antydte, ingen Spor til, at Fabrikken kom til at virke. Men hvad betyder da det Graesseske Mærke? Ja det er et Spørgsmaal, som indtil videre maa henstaa ubesvaret.

Af ægte Porcelain var der under Frederik IV og Christian VI næppe gjort et eneste Stykke her i Landet. Der er Tilløb, men intet videre; først under Frederik V føre Tilløbene til et virkeligt Resultat. Det er under ham, at de jyske Heder søges

coloniserede med indvandrede Tydskere, og det er under ham, at man søger forskellige jydsk Jordarter anvendeliggjorte, hvilket bl. A. fører til Anlæggelsen af et jydsk Okkerværk. Det var imidlertid ikke alene Jordarternes Farve-Egenskaber, man ønskede oplyst, men ogsaa deres Betydning for Landets Ceramik, og da det i Mai 1752 blev paalagt Hof-Bygmester Eigtved at lade en Deel jydsk Jord undersøge, førte det til, at »Porcellainmester« Pfau, der, som vi ovenfor have hørt, i 1749 var fortrængt fra »Porcellainsfabrikken« i Store Kongensgade, blev anbragt paa Fabrikken ved Blaataarn, og han blev ikke ene her. Som Svend under ham ansattes Heinrich Wolff, der havde været ved Fabrikken i Store Kongensgade fra 1726, efter Pfaus Fortrængelse endog en kort Tid som Mester. Efter Pfaus Død (1752) blev han Mester ved Blaataarns Fabrik. Forsøgene bleve imidlertid ikke drevne alene med hjemlige Kræfter. En D. Mac-Carthy blev forskreven fra London, og han besøgte i 1753 Skanderborg, medens »ein in Copenhagen sich aufhaltender Künstler Namens Ludewig von Lück« blev sat til at forsøge, om der af de indenlandske Jordarter kunde tilvirkes »ein durchsichtiges Porcelain, so dem Sächsischen oder Chinesischen gleich käme«.

Hoffet interesserede sig for Porcellain. I 1750 betaltes der af Kongens Kasse bl. A. 310 Rd. for 96 Figurer (Officerer og Soldater) af sachsisk Porcellain og i 1751 628 Rd. for en Platdemenage, belagt med Blomster, 4 Tallerkener og 2 Smørkander, Alt af sachsisk Porcellain. I sidst nævnte Aar sender endvidere Kongen af Polen 7 Kister sachsisk Porcellain hertil som Foræring. Det er derfor ganske naturligt, at Ludewig v. Lück faaer Lov til at gjøre Forsøg. Han begynder i April 1752 og gaaes til Haande af sin Søn, men han, der ikke havde Noget med Blaataarnsfabrikken at gjøre, er snart et Sted og snart et andet. Ingen vilde huse ham med hans brandfarlige Arbeide. Først faaer han et Laboratorium indrettet i en Gaard i Gothersgade, Aaret efter gjør han sine Forsøg hos en Kandestøber paa Slotsholmen, og kort efter, at han har indrettet sig der, maa han lade sin Ovn opmure i Nyhavn. Ingensteds fik han et blivende Sted, og her i Landet blev han da ikke heller. 1752 kostedes der 575 Rd. paa ham, 1753 1553 Rd. og 1754 1667 Rd. 10 Sk., men i 1755 kun 100 Rd., og i 1757 udbe-

taltes der ham »zur Abfertigung« 300 Rd.¹. Hans Prøver kostede altsaa Noget over 4000 Rd., men om deres Resultat forlyder der Intet.

Hermed ophørte imidlertid ikke Understøttelserne til Forsøg paa at lave Porcellain. I 1753 og de følgende Aar udbetales der forskjellige Summer til Jürgen Gylding »wegen Porcellain-Emaillé auch Porcellain-Proben«, og fra 1754 træffe vi atter og atter Navnet Johann Gottlieb Mehlhorn. Ved kgl. Resolution af 27de Juli 1754 tilstaaes der ham 400 Rd. om Aaret, og i 1756 bevilges der 1000 Rd. til at indrette det ved Blaataarn beliggende Huus til en Porcellainsfabrik, og hertil toges »saavel de Værelser, Professor Petzholdt havde iboet, som Fabrikens Gaard og Huus«. Her arbejdedes der nu paa Kraft, og efter et af Mineralinspecteur A. Birch i 1760 aflagt Regnskab — thi under ham sorterede de her nævnte Porcellainsforsøg — beskæftigedes der foruden 2 Kapseldreiere og 1 Porcellainsdreier (der fik fra 2 Mk. til 2 Mk. 8 Sk. om Dagen) ogsaa baade en Billedhugger, Grund, der fik 3 Mk. daglig, og en Maler, Rønne, der fik Betaling »for adskillige Sorter af Porcellainet med Blaåt at tegne«. Her gjordes Kander, Kopper og Skaale, Snuustobaksdaaser, Knivskafter og Stokkeknapper og endelig nogle saa kaldte »Billed-Positurer«, med Hensyn til hvilke man i Fortegnelsen over Fabrikens Former faaer nogen Oplysning; det hedder nemlig heri, at Fabrikken eiede: »1 Pousseerstykke, forfærdiget af Sr. Seiffert, tvende Børn, som forestillede Viinhøsten« og »1 Pousseerstykke, 2 Billeder, holdende Kongens Portrait, forfærdiget af Hr. Stanley«².

¹ Hans Qvittering af 14/1 1755 for 100 Rd. er dateret Flensborg, og for de 300 Rd. i 1757 qvitterer han ikke selv, men Generalmajor Grev von Schmettow. — For Resten modtager Billedhugger Lück noget senere samme Aar (Juli 1757) 117 Rd. 4 Mk. 4 Sk. »für 4 Emblemata der 4 Welttheile«, og paa Rosenborg findes et næsten 7 Tommer langt i Elfenbeen udskaaet Svøbelsebarn, ved hvis Fødder der er indskaaet: »L. von Lück Fecit«. Barnet er mærkeligt nok prydet baade med Elefantordenen og Dannebrogordenen.

² Ingen af de her nævnte Gjenstande synes bevarede. Paa Rosenborg findes et paa Porcellain malet Portrait af Frederik V, som hviler paa en Porcellainsfod, men muligviis skal det tænkes baaren af den Engel, hvis Hænder ere anbragte for oven ved Portraitets Ramme. Bag paa Porcellainspladen, hvorpaa Billedet er malet, læses: »pinx. J. J. Tøpffer

Man beflittede sig synligt paa at fremstille en virkelig Kunstindustri, Haandværkere og Kunstnere arbejdede Haand i Haand, og det har sin Betydning, selv om de Kunstnere, man anvendte, ikke vare af første Rang. Billedhugger Johan Gottfried Grund er Mester for de alt Andet end skønne Statuer, som findes i den saakaldte Nordmandsdal i Fredensborg Slots-have, og Professor Simon Carl Stanley døde i 1761 uden at efterlade sig nogen synderlig Kunstner-Anseelse.

Før vi gaa videre, er der imidlertid et Spørgsmaal, som maa besvares, og det er det: hvorfra fik Mehlhorn den Porcellainsjord, han benyttede? Som ovenfor meddeelt, var man ivrig beskæftiget med at undersøge alle indenlandske Jordarter, og en Mand, der i saa Henseende har Betydning, er den ovenfor nævnte Andreas Birch, der ved kgl. Resolution af 6te Januar 1753 ansattes som Mineralinspecteur med 600 Rd. i aarlig Gage fra 19de August 1752 at regne. I Embedsmedfør søgte han bl. A. om Porcellainsjord; han er i Jylland, paa Bornholm og i Norge, men kun fra et Sted lyde Efterretningerne gunstigt, nemlig fra Bornholm. I October 1755 betales der Birch 115 Rd. 1 Mk. for Opgravning og Transport af den paa Bornholm fundne Porcellainsjord, ligesom 50 Rd. som Duceur til hans Broder Niels Birch, der var Steenbrudsinspecteur paa Øen, og her staa vi overfor Opdageren af den bornholmske Porcellainsjord, hvorom han selv i en officiel Indberetning af 1775 skriver Følgende: »Angaaende det hvide Leers Opdagelse og Gravning, som findes i Aakirke Sogn paa den 28de Selveiergaards Grund, den store Loftsgaard kaldet, og den 22de vornede, den lille Loftsgaard kaldet, paa begge Sider af Grødby-Aaen, saa blev fra Hans Høigrevelige Exc. Hr. Geheime-Conferens-Raad Greve af Moltke i Aaret 1755 mig Ordre tillagt at afbesøge og forskaffe Prøver af alle de paa Landet befindende Jord-, Leer- og Steenarter, da til den Tid en Porcelain-Fabrik i Kjøbenhavn var begyndt, men manglede det hvide Leer, da jeg var saa lykkelig og fandt, at Vandet i bemeldte Aa havde paa en liden Kant bortskyllet den ovenpaa liggende Jord, Gruus og Sand, hvor jeg da tog den første

1752*, og paa Foden findes det sachsiske Porcellainsmærke. Det Hele er henved 10 Tommer høit, Foden alene lidt over 5 Tommer.

Prøve, som blev oversendt og befandtes tjenlig, hvorpaa mig straks fra høistbemeldte Hs. Høigrevelige Exc. blev Ordre til-
lagt at lade grave og oversende 300 Tdr., indpakket i Tønder;
samme kostede i Alt med Gravning, Indpakning og Indladning
134 Rd. 1 Mk. 8 Sk., da Tønden kom i 2 Mk. 10 Sk. for-
uden Fragten.« — Herefter tør det utvivlsomt antages, at Mehl-
horns Porcelain er lavet af bornholmsk Porcellainsjord.

Overalt er der Liv og Virksomhed, Sagen interesserede;
saa det seer næsten underligt ud, at da Professor M. Hübner
1752 paa en Udenlandsreise undersøger Porcellainstilvirkningen
i Strassburg og indberetter herom til den ældre Bernstorff, der
har saa stor Indflydelse, svarer denne langtfra opmuntrende.
»Porcellainsfabrikker«, siger han, »koste et Land mere end de
gavne«. Det er utvivlsomt en den Gang vel begrundet Me-
ning, men det var ikke den herskende Mening. Imidlertid
dukker der atter et nyt Navn op i den danske Porcellains-
tilvirknings Historie: Jacob Fortling; Navnets Bærer var en
virksom og foretagende Mand.

Under 29de Juli 1744 havde Steenhugger Jacob Fort-
ling for sig og Arvinger faaet Privilegium paa i 25 Aar at
drive Sandsteensbrud i Aggershuus Stift, et Privilegium, der
Aaret efter blev udvidet til at omfatte alle til Bygningsvæsen
nyttige Steen, »de maa have Navn, hvoraf de vil«. I Mellem-
tiden var han bleven Hof-Steenhugger, og i 1747 fik han Pri-
vilegium paa ogsaa at maatte bryde Bygningssteen paa Salt-
holmen, hvorved hans Virksomhed voksede betydeligt. Det var
Marmorkirkens Bygning, der beskæftigede ham, hvilket bestemt
udtales, da han i 1754 sendes til Bornholm for at undersøge,
»ob die zu dem neuen Kirchenbau erforderlichen Sandsteine
auf Bornholm zu erhalten sind«. I 1750 havde han indgaaet
Compagniskab med Hof-Bygmester Eigtved om sine Steenbrud
ligesom om sit »Marmorfjeld« i Aggershuus Stift, og i 1759
fik han endnu Ret til at bryde Steen i Trondhjems Stift. Han
blev imidlertid langtfra staaende ved kun at være Steenhugger
eller Steenleverandør. I Begyndelsen af 1749 søger han om,
at han til det af ham paa Saltholmen anlagte Steenbruds Con-
servations maa anlægge et Kalkbrænderi paa Amager, og trods
stærk Modstand fra Amagerne Side blev hans Ansøgning be-
vilget. Commerce-Collegiet meente, at det var »billigt, at han,

der er en nyttig og vindskibelig Mand og med saa stor Bekostning har paataget sig et saadant Værk [Steenbruddet], vorder soulageret«. To Aar efter fik han endvidere Tilladelse til ved Kalkværket at oprette et Muur- og Teglstensbrænderi baade for glasserede og uglasserede Steen. Nu var han inde paa Ceramiken, og den troede han at være Mand for at kunne bringe frem.

I 1752 havde han faaet kongeligt Skjøde paa nogen Jord af Klintebyes Mark i Odsherred paa Sjælland. Her var Kalksteen. Men sammen med Andreas Birch fandt han, at her ogsaa var godt Leer saavel til Muur- og Teglsteen som til Sukkerformer, og da han lod sig forlyde med, at han vilde anlægge en Fabrik for Tilvirkning af disse sidste, fik han — det er i 1753 — trods Bøndernes Indsigelse endnu et Stykke af Klintebyes Mark til sin Raadighed. Commerce-Collegiet skrev, at en Fabrik for Sukkerformer, »hvilken Slags Steentoi hidindtil fra fremmede Steder er bleven forskreven, er af den Nytte, at den nok kunde meritere nogen Understøttelse«, og understøttet blev han da. Han vilde tilvirke ikke alene Sukkerformer, men ogsaa Coblenzer Steenkruse og i det Hele bringe en Fajencefabrik til Live.

Paa Statens Regning blev der forskrevet tre Coblenzer Steentøis-Fabrikanter, for til Fortling at undersøge forskellige af Landets Jordarter, og det er muligviis ogsaa for den paa-tænkte Fabriks Skyld, at Regeringen forskriver to Pottemagere (Peter Remy og Jacob Wortmann) fra Gränzhausen¹. Sikkert er det i alt Fald, at den er Skyld i, at Joseph Adam Hanong² forskrives fra Strassburg. Han kommer hertil, men da det viser sig, at han kun forstod at berede de nødvendige Farver, men hverken kunde dreie eller brænde Fajence, maatte man lade ham reise igjen efter at have betalt ham 759 Rd. 2 Mk. 2 Sk. i Reisepenge og Diæter for 97 Dages Ophold her. Dette skete Alt i 1754, men dermed ere de Gunstbeviisninger, det Fortlingske Foretagende nød i dette Aar, ikke til Ende. Vi komme nu til de mere umiddelbare pecuniaire Understøttelser.

¹ Gränzhausen ligger ved Rhinen, ikke langt fra Coblenz, og har været bekendt for sit Steentoi og sine Kruse (Steinkrüge).

² Han hørte til en i den elsassiske Porcellainstilvirkning meget bekendt Familie og spillede selv en Rolle i den.

Fortling søgte et Forskud hos Hs. Majestæt paa 5000 Rd., rentefrit i 5 Aar, og mod dette hans Andragende var man langtfra uvillig; Sagen blev dog ordnet saaledes, at han ikke directe fik det søgte Forskud af Staten, men 250 Rd. aarlig i 5 Aar som Gave. 250 Rd. er 5 p. C. Rente af 5000 Rd., og nu kunde han faa Laanet andensteds. Endelig udgik der i November 1754 en kgl. Resolution, hvori det udtales, at da der ikke er mere at gjøre for Porcellainsmester Wolff paa Fabrikken ved Blaataarn og ikke længere Brug for de der værende Gipsformer, Værktøier og lignende Sager, bevilger Kongen, der gjerne seer, at Hof-Steenhugger Fortlings Fajencefabrik bliver perfect, at Wolff maa lade sig engagere ved denne Fabrik og dog stadig som tidligere oppebære 4 Rd. 5 Mk. om Ugen for sig og Søn af Kongens Kasse, ligesom endelig, at de nævnte Former og Værktøier maa overlades Fortling som Gave.

Fortlings Virksomhed synes at have haft sympathetisk Kraft, den drog andre Virksomheder til sig; fra Begyndelsen af 1754 havde Fortling huset endog det jyske Okkerværk hos sig i Kastrup paa Amager. I 1753 var det flyttet fra Jylland til Fabrikken ved Blaataarn, og derfra vandrede det nu ud paa Amager. Fortling forenede snart hos sig al den Virksomhed, der i Tidens Løb havde haft hjemme i Fabrikken ved Blaataarn. Hans Steenbrud paa Amager blev forenet med et Kalkværk og dette igjen med en Muur- og Teglsteensfabrik, som han ivrigt bestræbte sig for at udvide. Han vilde tilvirke Sukkerformer, Sirupskrukker og overhovedet al Slags Steentøi og Fajence. Herom indgav han da en Ansøgning, og efter den Interesse, der altid fra oven var viist hans Virksomhed, kunde det selvfølgelig ikke være tvivlsomt, at han vilde opnaa, hvad han ønskede, men man kom dog i Tanker om, hvor vidt et saa omfattende Privilegium, som han ansøgte om, ikke vilde stride mod det Privilegium, som i sin Tid var givet »Porcellainsfabrikken« i Store Kongensgade. I den Anledning skaffede Commerce-Collegiet sig Kundskab om, hvilke Arter Steentøi Chr. Gierløv tilvirkede, og det befandtes da, at hans Virksomhed kun omfattede »enten ganske hvidt, ganske blaåt eller blaåt og hvidt« glasseret Delfs Porcelain eller hollandsk Steentøi. Der var da ingen Hindring for Fortlings Privilegium, og under 27de Juni 1755 fik han Ret til »at fabrikere og forar-

beide alle Slags Steentøier og Porcellain, med Glassur og uden Glassur, af hvad Navn nævnes kan, undtagen det saa kaldede Delfs Porcellain eller hollandsk Steentøi, som Chr. Gierløv og Interessenter alene er tilladt at gjøre.»

Til denne Fabrik var det, at Regeringen havde indkaldt Hanong og senere afstaaet Heinr. Wolff. I 1755 sendte den paany Bud til Udlandet for den, og denne Gang gjaldt det »Porcellainsfabrikør« Johan Georg Richter, der blev forskreven fra Strassburg og under 4de October 1755 fik 300 Rd. i aarlig Gage fra den 24de Mai s. A. at regne. Nu lønnede Regeringen baade Gylding, Mehlhorn, Wolff og Richter, de to Sidste arbeidede i Kastrup og de to Første ved Blaataarn, men snart blev hele Virksomheden forlagt til eet Sted, og da naturligviis til Kastrup. I 1760 blev »det ægte Porcellain-Værk« overdraget til Fortling, og Mehlhorn fik Anviisning paa at arbejde videre hos ham med fuldstændig den samme Gage af Kongens Kasse som tidligere! Alt blev samlet paa een Haand¹. Fortling gjør nu baade Muursteen, Leertøi, Fajence og Porcellain. Det vilde være interessant, om man kunde paavise nogle af hans Tilvirkninger til Oplysning om, hvorledes han arbeidede, men saadanne ere ikke udfundne, om de endnu ere til; vi maa nøies med at meddele, at han i 1759 leverede Frederik V 4 Fajence Bordplader, 5 Figurer og 1 Kumme, Alt for 160 Rd., og i 1760 »2 Brust-Stücke und 4 Kinder über Lebens-Grösse von Castruper Fajence und 4 Postamenten vom Gottländischen Sand-Stein«, disse Gjenstande kostede tilsammen 290 Rd.

Alt synes at gaa fortræffeligt; i 1756 opnaaede han et Indførselsforbud mod fremmede Sukkerformer, og i 1760 fik han Ret til at grave Leer overalt i Danmark, da det med Et lyder: Fortling er død. Det er i 1761, i Juli Maaned, og hele

¹ Det tidligere nævnte Okkerværk vedblev dog ikke; det blev ophævet i 1758, og det synes ogsaa, som om Andreas Birchs Mineralinspecteur-Post samtidig blev inddragen, hvorfor han fik Erstatning ved under 7/8 1758 at blive udnævnt til Byskriver i Kjøbenhavn! Man kunde imidlertid ikke undvære ham ved Landets Mineralvæsen, han fik paany i 1759 Gage for at have Opsyn med det, og allerede i September 1758 havde han faaet Tilladelse til at holde en Fuldmægtig i Byskriverembedet.

Han dør i Forsommeren 1763.

hans Virksomhed opløses nu lidt efter lidt. — Under 18de October 1756 var han bleven Hof-Bygningsinspecteur og under 19de Mai 1760 Bygmester ved alle kongelige Slotte paa Sjælland (i og udenfor Kjøbenhavn) samt paa Falster.

Fajencefabrikken paa Amager blev en kort Tid fortsat af Fortlings Enke og derpaa kjøbt af Jes Diederichsen & Cp., men allerede forinden havde det saakaldte »ægte« Porcellainsværk ophørt at existere. Paa given Foranledning resolverede Frederik V i August 1762, at da Mehlhorns Prøver ikke have naaet den behørig »Perfection«, ophører han at nyde den ham hidtil tillagte Gage. Mehlhorn, hedder det i denne Resolution, havde selv udtalt, at Porcellainstilvirkningen i Kastrup ikke kunde blive til Noget paa Grund af Fabrikkens Fugtighed, selv den største Mester kunde med al sin Kunst Intet udrette der. Saa ophørte da Porcellainsfabrikken paa Amager, men derfor maa man ikke tro, at Staten sparede noget synderligt; hele Forskjellen blev, at Mehlhorn, som før havde haft 400 Rd. i aarlig Gage, nu kom til at oppebære 300 Rd. i Pension! Han skal, ligesom Ludewig von Lück have været en Sachser.

Vi ere nu naaede til 1762 uden at have seet Frugt af de Summer, som Frederik V anvendte paa Porcellainsforsøg, men godt dansk, ægte Porcellain skal dog være produceret under ham; Pontoppidan taler 1763 om »de skønneste Taffel-Servicer« af dansk Porcellain, og som Frembringer af dem nævner han »Sr. Fournier«.

I 1759 opføres første Gang Udgifter i Anledning af Franskmanden Louis Fourniers Forsøg. Den 4de October 1759 tilstaaes der ham ugentlig 10 Rd. »for Kost, Logement og videre Fornødenhed«. Om han af sig selv er kommen herind, eller om han er bleven indkaldt, vides ikke, men en fattig Djævel maa han have været, thi i April 1760 maa han laane 30 Rd. »til fornødne Meublers Indkjøb«, og i 1761 udbetaler den danske Gesandt i Paris Fourniers derværende Børn 240 Livres (à 11 Sk.), som den danske Regering betaler Gesandten igjen med 55 Rd. Sine første Forsøg gjorde han hos en Mand, hvis Navn allerede ovenfor er nævnt i Forbindelse med Mehlhorns Forsøg, nemlig hos Professor S. C. Stanley. I dennes Huus formede og brændte han, indtil Mehlhorn i 1760 flyttede til Kastrup og saaledes gav Plads for ham i Fabrikken

ved Blaataarn. Ganske alene fik han dog ikke Lov til at skalte og valte her; Stanley skulde have Tilsyn med hans Virksomhed, og at man herved har tænkt paa et kunstnerisk Tilsyn, synes at fremgaa deraf, at da Stanley døde (den 17de Februar 1761), gik Tilsynet over til den dygtige Billedhugger, Professor Wiedewelt.

At Fournier har arbeidet i et betydeligere Omfang end hans tidligere nævnte Forgængere, er der næppe Grund til at tro. Rigtig nok blev der i 1762 forskrevet 3 franske »ouvriers« til ham, men Udgifterne til hans Fabrik ere ikke større, end f. Ex. 1534 Rd. 4 Mk. i 1764 og 1719 Rd. i 1765; til Ludewig von Lücks Forsøg medgik der lignende Summer. Det kan jo imidlertid være, at de nævnte Beløb ikke i Virkeligheden er den fulde Udgift; fra 1ste Januar 1765 oppebærer t. Ex. Porcellainsmaler George Christian Sciptius paa en særlig Conto en Sum til sig og en Medhjælper, der løber op til 588 Rd. for Aaret. Selv om der imidlertid skulde blive en eller anden saadan Sum at medtage, er det dog ikke store Beløb, det kan dreie sig om, og Wiedewelt siger de-uden, at Forsøgene under Frederik V »ikke har været af stor Penge-Bekostning«.

Sciptius var imidlertid ikke den eneste Kunstner, der virkede med ved disse Forsøg. Det synes, som om en ikke ganske lille Skare af Kunstnere eller i alt Fald kunstnerisk virkende Mænd have sluttet sig til Fourniers Virksomhed.

Foruden den 1744 i Dresden fødte Sciptius, der navnlig skal have malet Portraiter paa Snuustobaksdaaser, virkede t. Ex. den ovenfor nævnte 1755 fra Strassburg indkaldte J. G. Richter som Porcellainsmaler. Da Fortlings Fajencefabrik gik over i andre Hænder, blev det ved kgl. Resolution af 5te Februar 1763 udtalt, at Heinr. Wolff og Richter maatte vedblive at arbeide under de nye Eiére med de samme kongelige Gager som hidtil — for Richters Vedkommende 400 Rd. om Aaret — men 1764 høre vi, at han virker sammen med Fournier; han bygger to Muffelovne til ham »um in solche die Mahlereyen einzubrennen«, og han, der fra først kaldtes Porcellainsfabrikør, hedder nu stadig Porcellainsmaler. Endnu kan mærkes Christopher Ruch (f. 1736, † 1804), H. J. Schrader¹, fra hvis

¹ Man kjender ikke nærmere til denne Schrader. Bag paa et lille Emaille-portrait paa Rosenborg af Christian VII som ung, staaer »C. F. Schrader. Kiøbenhavn«. Der har altsaa været flere Kunstnere af Navnet Schrader.

Haand der paa Rosenborg er to smaa paa Porcelain malede Landskaber inden i to Guld-Snuustobaksdaaser (det ene er signeret: »Hafnia A^o 1753«), Joseph Brecheisen, der skal have opholdt sig her fra 1757 til 1763, og af hvem der paa Rosenborg er en prægtig emaillet Daase med et Portrait af Frederik II af Preussen paa Laagets indvendige Side (Daasen er signeret: »Brecheisen, a Kopenhagen 1757«), og endelig da vist nok ogsaa Jürgen Gylding, om hvem vi tidligere have hørt, at han 1753 gjorde Porcellainsprøver. Han oppebar en aarlig Gage som Porcellainsmaler og har derfor næppe staaet udenfor den Fournierske Kreds, og det saa meget mindre, som han var en dygtig Porcellainsmaler. Af hans Arbejder findes mindst tre i Samlingen paa Rosenborg, et lille Portrait af Frederik V, et noget større Portrait af en af Dronning Juliane Maries Brødre og endelig et endnu betydeligere Arbejde. I en Ramme, hvori der er anbragt 13 Billeder, et i Midten og 12 udenom, sees paa Midtbilledet (3 T. 4 L. høit, 2½ T. bredt) den bundne og tornekrønte Christus, staaende for Pilatus's Domstol og omgivet af Stridsknægte og Skriftkloge; Billederne udenom ere de tolv Apostle¹. Det er alle kun smaa Billeder, men store Stykker maa han ogsaa have givet sig af med; i N. H. Weinwich's Kunsthistorie (Kjøbenhavn, 1811) hedder det nemlig: »Da han paa et stort Stykke en email havde forestilt Kong Frederik V's Portrait meget lignende, fremført i Skyerne af Fama og omringet med utallige Figurer, der havde Hensigt til Videnskaber og Kunster, sprang Pladen paa adskillige Steder i Ilden, hvorover han skal have taget sin Død.« Han døde den 19de December 1765, fra hvilken Tid hans Enke oppebar en Pension af 50 Rd. om Aaret.

Vi have nu seet, hvilke Personer der virkede sammen med Fournier. Vi behøve imidlertid ikke at blive staaende ved disse Meddelelser, thi i Samlingerne paa Rosenborg opbevares 7 Stykker Porcelain, der efter Traditionen skrive sig fra de Fournierske Forsøg: 4 smaa Kander eller Kopper med Laag (til Chrême?), en Skaal med Laag, en Skaal uden Laag, og endelig et Par Kopper med Laag.

¹ Hele Rammen er 9½ Tomme høi og 7½ Tomme bred. Paa Midterbilledets Bagside staaer: »J. Gylding pinxit 1764.«

Det første Spørgsmaal maa imidlertid blive, om Traditionen har Ret, om disse Gjenstande virkelig ere Fournierske Arbeider. At de ere fra Frederik V, synes afgjort, thi de ere alle mærkede med Kongens Navnetræk som Porcellainsmærke, i Reglen i blaa Farve, men paa Skaalen uden Laag og paa Kopperne i Guld. Mærket er dog ikke eens, thi det er gjort paa fri Haand, men hosstaaende Afbildning kan gjælde som Paradigma. Herefter kunne Gjenstandene dog lige saa godt være tilvirkede af L. von Lück, Gylding eller Mehlhorn som af Fournier. Kopperne have imidlertid endnu et Mærke foruden det omtalte. Midt paa saa vel Over- som Underkoppens Underside findes, som anført, Kongens Navnetræk, og under det, heelt henne ved den noget ophøiede Rand, hvorpaa Kopperne staa, findes et S; paa Overkoppens Mærker er Guldet slidt af, men Underkoppens Mærker staa endnu kraftige, saaledes som det sees paa hosføiede Tegning. Spørgsmaalet er nu, hvad dette S betyder. Bogstavet er utvivlsomt et Malermærke, thi saaledes det som er anbragt, saaledes anbringes Malermærker i Almindelighed, og en Gisning, der da straks tilbyder sig, er, at Bogstavet skal betyde *Scriptus*. Er denne Gisning rigtig, og Meget taler for den, er det sandsynligt, at Kopperne ere et Fourniersk Arbeide, men det er naturligviis kun en Gisning, og det skal her ikke lades ude af Omtale, at alle de her omhandlede Mærker ere anbragte ovenpaa Glassuren. Vi have alt-saa væsentlig kun Traditionen at holde os til, men nærmere beseet, synes denne ogsaa at være tilstrækkelig, thi kun Skaalen med Laag er et tilfældigt Kjøb hos en Antiquitetshandler; de andre Numre i Samlingen ere Arvestykker i bestemte Familier. De 4 Kander ere kjøbt i 1864 paa Auctionen efter Grev Moltke til Bregentved; Skaalen uden Laag er en Gave af Kammerherre C. Benzon og er af ham arvet efter Admiralinde Falsen født Rosenkrantz, i hvis Slægt den med en Deel lignende Gjenstande var kommen som Gave fra Frederik V, og hvad endelig Kopperne angaaer, ere de en Gave til Sam-

lingen paa Rosenborg fra Grevinde Dannemand født Schulin¹. En Tradition, der har saadanne Kilder, og som Kjendsgjerningerne ikke modsige, synes ikke at kunne forkastes. Familierne Moltke, Rosenkrantz og Schulin stode Frederik V nær.

Indtil videre gaa vi altsaa ud fra, at de her nævnte Porcellainsgjenstande ere af Fournier, men i saa Tilfælde kunne vi med dem som Udgangspunkt ikke tiltræde Pontoppidans ovenfor citerede Ytringer, og da navnlig ikke være enig med ham i, at Porcellainsjorden fra Aaker paa Bornholm af Fournier, som han siger, »føres til Brug i det kosteligste Arbeide«. Snarere kunne vi samstemme med et Par andre Forfattere, der ikke sætte det Fournierske Porcellain høit som Porcellain betragtet. Derved forringes imidlertid ikke dets historiske Betydning. Er det end mindre godt Porcellain, vedbliver det dog at være et Vidnesbyrd om Datidens Smag. Denne træder os dog ikke lige stærkt imøde i alle de opbevarede Stykker. De 4 smaa Kander, 2 blaa og 2 grønne, med Blomsterbuketter i hvide Felter, en paa hver Side, og med lignende Decorationer paa Laagene, som foroven have enten en Blomst eller en Green som Haandtag, ere kun lidet eiendommelige, men de andre Stykker bære alle tre stærkere eller svagere Præg af Roccocoen. Det sees i den paa Skaalen (med Laag) i selve Massen anbragte Ornamentering, og det sees i den paa Kopperne malede grønne Bort. Her er ingen smukt sammenstillede buede Linier, men en kunstlet Bølgeform, der stiger og daler i uregelmæssige Bøininger. Den grønne Kant paa Kopperne bugter sig ud og ind uden Hensyn til en i selve Massen som Kant udført Efterligning af regelmæssig Kurvefletning. Alle tre Stykker ere decorerede med malede Buketter, og Hankene ere dannede som Grene. De paa Blomsterne, Grenene og Ornamenterne anvendte Farver (hovedsagelig grønne), ere matte og uklare som Porcelainet selv, hvorpaa de ere malede.

¹ Efter velvillig Meddelelse af Hr. Kammerherre Worsaae, hvem jeg desuden skylder Tak for den Liberalitet, hvormed han har givet mig Adgang til Samlingerne paa Rosenborg, eiede Kong Carl XV tre lignende Stykker som de her omtalte Kopper, og ogsaa de vare en Gave fra Grevinde Dannemand. I Jacob Falkes *Die Kunstsammlungen des Königs Karl's XV von Schweden und Norwegen* (Wien 1871) ere de (S. 75 Nr. 27—29) urigtigt henførte til Fabrikken Fürstenberg i Braunschweig.

Det gaaer dog næppe an, i Almindelighed at underkjende Samtidens Dom om Fourniers Porcellain; Pontoppidans Udtalelser have vi hørt, og Wiedewelt siger ikke alene, at det Porcellain, som fremkom ved de under Frederik V gjorte Forsøg, »i henseende til excecutionen var gandske vell lykkedes«, men tilføier, idet han bestemt sigter til Fourniers Arbeider, at han selv eiede og kunde vise »tilforladelige og fullstændige stykker af Bemelte Porcelain, forvisset at det vill findes langt at overgaa all formodning«. Disse Stykker kunne ikke paavises, men der vil nok efterhaanden komme Et og Andet frem, der gjør det muligt at faa en sikker Dom med Hensyn til det her omhandlede Spørgsmaal. Til Samlingerne paa Rosenborg er der i Begyndelsen af indeværende Aar bleven foræret et Porcellains Portraitbasrelief af Frederik V, just Mage til et, de tidligere eiede; der er ingen Mærker paa noget af dem, men Basreliefet fra i Aar er indfattet i en gammel Ramme, bag paa hvilken der med en Haandskrift, formeentlig fra Slutningen af forrige Aarhundrede, staaer skrevet: »Dette Stykke er af Dansk ægte Porcelain af Monsieur le Fournier een Fransk Mand, som i Kong Friderich 5tes Tiid andlagde den Porcelains-Fabrique ved Blaae Taarn, som strax gik under«.

Som ovenfor nævnt, medgik der til Fourniers Forsøg i 1765 1719 Rd., og i 1766 stiger Beløbet til 2060 Rd. 5 Mk. 4 Sk. Det er forholdsviis betydeligt, men Grunden hertil er ikke, at Fabrikken udvidedes, tværtimod, den ophørte i dette Aar. Imellem Udgiftsposterne findes der 200 Rd. som Reisepenge til Fournier, 100 Rd. til Sciptius og 50 Rd. til Billedhugger Mathieu Huret ligesom til Porcellainsdreier Thomas Moizard. Fourniers Virksomhed maa ikke have tilfredsstillet, og man frigjorde sig derfor for ham og hans nærmeste Medarbeidere. I Januar 1766 døde Frederik V og efterfulgtes af sin Søn Christian VII. I dette Regentskifte kunde man muligviis ville søge Grunden til den nævnte Forandring, men saaledes forholder det sig dog ikke. Forandringen indlededes ved en kongelig Resolution af 7de December 1765, altsaa endnu under Frederik V, og i den udtales det, at Kongen ikke vil fortsætte Porcellainsfabrikken ved Blaataarn længere end til Aarets Udgang. Hvor udbredt den Tro har været, at alene Regentskiftet var Skyld i den skete Forandring, sees imidlertid tydeligt deraf, at Wiede-

welt (rigtig nok først 1791) skriver, at da Fabrikken »alene havde været anseet som en Particulære Sag, den Sahl. Konge fant Behag j at lade gjøre Forsøg paa, saa blev det ved Regeringens forandring ophævet«.

Hermed ophørte imidlertid langt fra alle Porcellainsforsøg. I den nævnte Resolution paalægges det Porcellainsmestrene Mehlhorn og Fournier under Kongens Unaade at aabenbare Alt, hvad de vidste om Porcellainstilvirkning, for Myntgardein F. H. Müller og den ved Fajencefabrikken i Kastrup arbejdende Porcellainsmaler J. G. Richter. Til disse to Mænd skulde Fabrikken ved Blaataarn med alt Tilbehør overgives, for at de, som det synes, paa egen Haand kunde arbeide videre. Det var altsaa dem, som Haabet nu stod til, men Haabet er sikkert bleven skuffet, thi der forlyder Intet om, at Müller og Richter have frembragt Noget.

Saa var da hele Udbyttet af over en Menneskealders Forsøg paa at frembringe Porcellain i Danmark kun Skuffelser, Udgifter og Pensioner. Nicolai Ferdinands Enke fik Pension (100 Rd. om Aaret), Jürgen Gyldings Enke fik Pension (50 Rd.), Porcellainsmester Mehlhorn fik Pension (300 Rd.) og Porcellainsmaler Richter vedblev at oppebære Gage (400 Rd.). Det var Udbyttet, thi det Privilegium, som »Jøden« Levin Abraham i Nakskov under 5te November 1770 fik til sammesteds at maatte anlægge en Porcellains- og Tobakspibe-Fabrik, har næppe i nogen Henseende kunnet gjøre Fordring paa Opmærksomhed, om Fabrikken i det Hele er kommen i Stand.

Alt syntes opgivet, men nu dagedes det just. Den oven nævnte Müller (født 1732 i Kjøbenhavn), der var Kemiker og i Aaret 1768 havde faaet Bevilling som Materialist, synes ikke at have sluppet Tanken om at frembringe ægte Porcellain¹. Han undersøgte Tid efter anden baade jyske og bornholmske Jordarter, som han eksperimenterede videre med, og i December 1772

¹ Müller, der oprindelig havde staaet i Apothekerlære, fik, da han ophørte at være Gardein, under 19de Februar 1768 Bevilling til »som Materialist og Laborant *en gros* at udsælge og falholde alle Slags Simplicia og præparata medica et chymica samt alle Slags Specier og Andet, som henhører til almindelig Urtekramhandel«. Kjøbenhavns Apothekere vare rasende over denne Bevilling. Først 1773 tog han pharmaceutisk Examen (med Udmærkelse).

indsendte han en Prøve af ægte Porcelain til Commerce-Deputationen med Anmodning om, at der maatte skænkes ham 3 à 400 Rd., navnlig til Indretningen af bedre Ovne. Deputationen henviste ham til de Fournierske Ovne ved Blaataarn, men Müller erklærede, at han ikke kunde bruge dem, da de vare indrettede til en særlig Art Porcelain og ikke kunde taale den stærke Hede, som der udkræves til Brænding af ægte Porcelain. Selve Pladsen, de stode paa, vilde han imidlertid gjerne blive raadig over, men den var, sagde Deputationen, overladt det kongelige Artillericorps, som allerede havde taget den i Besiddelse.

Veien gennem de reglementerede Autoriteter syntes ikke gunstig for Müller; ad anden Vei arbeidedes der heldigere for ham, og gennem Arveprinds Frederik tilstilledes der Commerce-collegiet en Cabinetsordre af 28de Mai 1773, hvorefter Collegiet skulde lade sig Sagen være »høist angelegen« og bruge »kraftige Anstalter«, ligesom der »til Erstatning og til større Forsøg« tilstodes Müller ikke 3 eller 400 Rd., men 1000 Rd. Til Slutning hedder det: »Endeligen har Vores elskelige og kjære Broder, Prinds Frederik, tilsagt Os at ville have en besynderlig Omhu for dette Anlæg, hvorover Vores Commerce-Collegium og har skriftligen at give Ham Underretning om Alt, da Vi ville ved ham videre bekendtgjøre Collegio Vores allernaadigste Villie«. Nu var Sagen i Gang, Müller havde opnaaet baade Penge og Protection.

Under 3die Juni s. A. skriver han til Collegiet, at det er hans Agt at see sig om efter et Interessentskab, og han indleverede samtidigt en Plan, hvorefter Udgiften til en Porcellains-fabriks Anlæg var beregnet til 21,823 Rd. 4 Mk. Kort efter reiste han til Bornholm og sammen med den tidligere nævnte Niels Birch, Inspecteur ved Frederiks Steenbrud, fandt han her ypperlig Porcellainsjord, som han senere anvendte i Kjøbenhavn, hvor han nu ivrigt syslede med at slemme Porcellainsjord og bygge Ovne, lave Kapsler og brænde Porcelain. I September indsendte han en Daase med nogle andre Smaating fra sin sidste Brænding, idet han samtidig oplyste, at der af de 1000 Rd. kun var nogle og tyve tilbage, og ansøgte om 250 Rd. til to af sine Medhjælpere, der, hvis Pengene ikke tilstodes, forlode ham. Han fik Pengene, og nu gjør han nye Prøver,

men de faldt ikke heldigt ud, og først i Januar 1775 hedder det om nogle nye Prøver, at Glassuren er ulastelig, og at hvad der mangler i Henseende til lige Reenhed i den hvide Farve samt i Henseende til Maleri og Former, med Føie tør ventes forbedret, naar han faaer større og bedre Ovne samt erfarne Arbeidere i de forskjellige Retninger. Der tilstaaes ham paany 1000 Rd.

Det var en ikke ringe Hjælp, men nok saa god Hjælp fik han fra en anden Side, nemlig fra de Private, der gik ind paa det af ham foreslaaede Interessentskab, og blandt dem maa særlig Conferensraad og Chef i General-Postamtet Theodor Holm (senere adlet under Navnet Holmskjold) nævnes¹. Han var oprindelig Læge, men blev Cabinetssecretair hos Enkedronning Juliane Marie, og det er utvivlsomt ham, der skaffede Müller den tidligere nævnte høie Protection. Han staaer i alt Fald stadig i Forbindelse med Müller, og da denne i 1774 havde udstedt sin »Indbydelse til Participantskab i en Dansk Porcelain-Fabrique«, er det Holm, han udgyder sin Sorg for over dens ringe Virkning. Han veed, skriver han under 21de December 1774 til ham, »næsten ikke, hvad han (jeg) skal dømme om Publico«, »ikke uden en eneste, nemlig Cancelliraad Ursin, har indtil Datum positiv eller skriftlig tegnet sig for nogen Actie«. Summen, der søgtes, var 50,000 Rd., og Actierne vare paa 100 Rd. Stykket. Actietegningen gik ikke, og Müller udgav et »Tillæg til min Invitationsplan«, men heller ikke det hjalp; Hjælpen kom fra og ved Holm. Under 30te Decbr. 1774 udvirkede denne en Haandbillet fra Arveprindsen, hvori det hedder, at da Postgaarden (lige over for Skindergade) er befulden bekvem til en Porcellainsfabrik, vil Kongen, at saa mange af de der til Leie Boende, som nødvendigt er, skulle opsiges til Paaske 1775, og under 19de Januar 1775 udstedte han i Forbindelse med den rige Historiker P. F. Suhm en Opfordring til »nogle ligesindede danske Mænd«, der havde »behaget skriftligen at ytre deres Attraa« til at »ville sammen-

¹ Naar Fr. Thaarup i Kjøbenhavns Skilderi, 1829, S. 803 vil berøve Holm al Ære for at have fremmet den danske Porcellainsfabrikation, er dette uretfærdigt. Han har ganske sikkert ikke selv været Tekniker, men at han har forstaaet at vurdere Müller, er allerede Ære værd.

skyde en saadan Sum, som kunde være klækkelig til at begynde og ophjælpe Müllers efter Anseende nyttige Værk«, om nøiere at udtale sig om nogle Bestemmelser, blandt hvilke den ene var, at hver Lod eller Actie skulde være paa 1000 Rd. Hermed var Sagen bragt i det rette Spor, og der tegnedes i Alt 19 Actier¹.

Nu gjaldt det imidlertid om at faa betryggende Tilladelse til at lave Porcelain, thi efter det Fortling under 26de Juni 1755 givne Privilegium, der var fornyet den 18de August 1767, vare Eierne af Fabrikken i Kastrup eneberettigede til at lave ægte Porcelain. En Opfordring fra Commercecollegiet om at opgive denne Eneret udstedtes, og en saadan kunde ikke siddes overhørig; Afkaldet blev givet, og nu skulde der udfærdiges et Privilegium for den nye Porcellainsfabrik, men imod den herom fra Interessentskabet indkomne Ansøgning havde Collegiet ikke uvæsentlige Indvendinger. Anskuelserne vare ikke ganske de samme nu, som i 1722, da »Porcellainsfabrikken« i Store Kongensgade fik saa betydelige Særrettigheder.

Interessentskabet søgte »et bestandigt Monopolium« paa at lave Porcelain, men det var ikke efter Collegiets Smag, og i sin Forestilling til Kongen af 27de Februar 1775 udtaler det bl. A.: »at Enerettigheder ikke pleie at vorde meddeelte, forinden de forehavende Anlæg ere bragte til Virkelighed, da ellers Andre kunde udelukkes fra nyttige Foretagender, som af de Privilegerede ikke blive udførte; dernæst ere og ubestemte Monopolia almindeligen eragtet at være mindst nyttige for et Land, ikke alene fordi de indskrænke Vindskibeligheden, men og fordi saadanne betydelige Værker erholde ved Eneretten saa stor en Fordeel, at Regeringen billigen kan forlange nogen Recognition, naar de ikke, som i Frankrig, Sachsen og Brandenburg, drives

¹ De, der underskreve Holms og Suhms Opfordring, vare: Agent P. von Hemert, der tog 2 Actier, Grosserer Christian Hansen, der tog 2, Cancelliraad C. F. Ursin og Secretair i General-Postamtet, Søren Munk, der hver tog 1. Her er altsaa 6 Actier, og føies hertil 1 for Holm og 2 for Suhm, bliver det 9. Enkedronning Juliane Marie tog 4, Arveprindsen 2, Kronprindsen 2 og Grev A. G. Moltke til Bregentved 1; det er i Alt 18. Den 19de Actie toges af Müller selv. — General H. H. Eichstedt og Cabinetsscretair Ove Høegh-Guldberg tiltraadte paa Enkedronningens og Prindsernes Vegne Selskabets Direction, der for Øvrigt bestod af Holm og Suhm; Agent Hemert var Kasserer og Müller Fabrikmester.

for Regeringens egen Regning.« Imod et modificeret Ønske fra Interessentskabets Side om at faa Monopolet paa 40 eller 50 Aar med Løfte om Fornyelse, udtaler Collegiet sig ogsaa: det seer, siger det, paa dette Forslag med samme Øine som paa det første. Hvad der efter dets Mening burde gjøres, var, at give Interessentskabet Forsikring om, at ingen Anden i de første 8 Aar skulde faa Bevilling til at anlægge en Porcellainsfabrik, og var en saadan Forsikring givet, skulde man roligt afvente, om Fabrikken kom i Gang, og hvorledes den udviklede sig. — Interessentskabet vilde ogsaa gjerne have Eneret til at bruge alle i Danmark og Norge til ægte Porcelain tjenlige Leerarter, men heller ikke herpaa troede Collegiet det rigtigt at gaa ind. »Vi maa allerunderdanigst erindre,« hedder det i Forestillingen, »at de ildfaste Leerarter ikke alene bruges til Porcelain, men og behøves til Fajence, til Digler, Smelteovne og andre Ting samt af Sukkerraffinaderierne m. fl. forbruges, hvilke indenlands Indretninger ikke med nogen Føie derfra kunne udelukkes«. Commercecollegiet viste sig som Modstander af Monopoler og Enerettigheder, og at dette ikke var en flygtig Tanke, men en Overbeviisning hos det, kan bl. A. sees deraf, at da Kalkfabrikken udenfor Østerport to Aar senere ansøgte om Fornyelse af sit Privilegium, udtalte Collegiet reent ud Følgende: »Erfarenhed har noksom lært, at Monopolier ere af det Slags odiøse og for Næringerne skadelige Rettigheder, som saa vidt muligt ved alle Leiligheder bør udryddes«. Tydeligere er det ikke muligt at udtale sig.

Det tør utvivlsomt herefter antages, at den offentlige Mening, der hidtil havde staaet paa Monopolernes Side, var ved at svinge, og dermed vist nok ogsaa den almindelige Betragtning af Maaden, hvorpaa Industrien i det Hele blev hjulpen. Karakteristisk for denne Overgangstid; der for Resten ikke blev af kort Varighed, er det da ogsaa, at den kongelige Resolution, der afgjorde den nye Porcellainsfabriks Skjæbne, i Principet gav Collegiet Ret, men desuagtet opfyldte Interessentskabets (modificerede) Ønske. Begyndelsen af den kongelige Resolution af 6te Marts 1775 lyder saaledes: »Vi have Aller-naadigst ladet Os foredrage denne Vores Commercecollegii allerunderdanigste Forestilling og bifalde i Almindelighed, hvad derudi angaaende Monopolier er anført; dog ville Vi af særdeles

Naade og uden Følge for Andre forunde Interessenterne i den her i Staden anlæggende Porcellainfabrik Monopolium paa 50 Aar for samtlige Vore Riger og Lande«. Fabrikkens høie Protection gjorde sig gjældende, og det er i fuld Overeensstemmelse hermed, at en samtidig Forfatter skriver: »Det er Landets Moder, Hds. Majestæt Dronning Juliane Marie og Kongens Broder, Arveprinds Frederik, der formeentlig tilkomme Æren for denne for Staten saa vigtige Indretning«. Under 13de Marts 1775 blev Privilegiet for Fabrikken udstedt¹; en kongelig Resolution af 10de April s. A. forbød, at de fine bornholmske Leerarter maatte udføres til Udlandet, og under 4de Mai 1775 fik General-Postamtet kongelig Tilladelse til at afhænde den daværende Postgaard paa Kjøbmagergade (den Gaard, hvori Fabrikken endnu er) til Interessentskabet for det høieste Bud, der var gjort paa en afholdt Auction, nemlig 12,600 Rd. Hermed vare alle foreløbige Skridt gjorte, og nu skulde Fabrikken til at virke.

»Endelig er vort Porselins Værk«, skriver Müller i Februar 1776 til Directionen, »bragt saa vidt, at der siden Nyaar arbeides i Porselins-Massa, hvoraf jeg allerede har et saadant Forraad, som behøvedes, om der end var dobbelt saa mange Arbeidere«. Dermed var Alt imidlertid ikke gjort. Der var 2 Porcellainsdreiere, 2 Billedhuggere og 1 Former foruden 6 Lærlinge, men manglede endnu en Modellerer og en Fiin-Dreier, og hvad Modellereren angaaer, anbefaler Müller at antage A. C. Luplau fra Fabrikken Fürstenberg i Braunschweig, der just tilbød sig, og denne, der i sin Ansøgning paaberaaber sig en Overjægmester von Langen, blev antagen. Luplau kjende vi fra den af ham godt udførte Buste af Juliane Marie paa Rosenborg², men hvem var v. Langen?

¹ I Samlingerne paa Rosenborg findes et smagfuldt og kostbart Par Kopper med Laag; paa Underkoppen staaer i Guld: »Gud giver Lykken til Porselins-Fabrikken«, og paa Laaget: »Den 29de April 1775«. De ere decorerede med Engle, der omgives af Skyer, bag hvilke Solen bryder frem. Disse Kopper ere vist nok et af Fabrikkens første Arbejder (de bære dens Mærke) og utvivlsomt gjorte til en bestemt Person, thi paa Overkoppen læses Bogstaverne CK slyngede sammen.

² Busten med Fod er 22³/₄ Tommer høi, Foden er 6 Tommer. Den er signeret »Luplau. Fec. 1781« og har Porcellainsfabrikens Mærke. En

Baade Joseph Marryat (*A history of pottery and porcelain*, 3 ed., London, 1868) og Albert Jacquemart (*Histoire de la céramique*, Paris, 1873) kjende en »von Lang«, som efter at have været beskæftiget ved Fürstenberg-Fabrikken, skal have været behjælpelig ved den danske Fabriks Grundlæggelse, men de hidtil undersøgte danske Kilder forholde sig tavse herom, og gaves der ikke en lille tydsk Monografi over ham, vilde vi være temmelig uvidende om ham. Men nu vide vi, at Hofjægermester Johan Georg von Langen (f. 1699, † 1776) blev indkaldt for at ophjælpe Bjergværksdriften i Norge, hvor han opholdt sig i Aarene 1737—1742. Derefter tog han tilbage til Tydskland og var Sjælen i Anlægget af Porcellainsfabrikken paa Slottet Fürstenberg, indtil han paany (1763) blev kaldet til Danmark, denne Gang for at reformere Forstvæsenet, og her forblev han nu til sin Død. Han ligger begravet i Gjentofte. Von Langen har altsaa været her just i de Aar, Müller fik Porcellainsfabrikken i Gang, og hans Biograf beretter, at det »geht aus den Briefen des Staats- und Conferenz-Raths v. Gramm¹ an den Grafen von Stolberg-Wernigerode hervor«, at von Langen paa mange Maader blev tagen paa Raad ved den københavnske Fabriks Anlæg, uden at han dog derfor røbede de Hemmeligheder, han i Embeds Medfør kjendte fra Fürstenberg. Skjønt han ofte og indtrængende søgte at faa Afsked fra den braunschweigske Tjeneste, lykkedes det ham ikke, og Grunden hertil skal have været en Frygt hos den paa-gjældende Minister for, at von Langen i saa Fald skulde forraade de nævnte Hemmeligheder.

Hvorledes det nu end i Enkelthederne forholder sig med den von Langenske Indflydelse paa Müllers Porcellainsfabrik, synes det afgjort, at denne ikke har været uden Forbindelse med de Fürstenbergske Traditioner. Luplau er fra Fürstenberg, og hans Ansøgning om at komme i Arbeide her er dateret Braunschweig, den 15de Januar 1776. Ogsaa fra Meissen opnaaede man at faa nogle Arbeidere. En Nedsættelse af Arbeids-

anden paa Rosenborg værende Buste af Arveprinds Frederik tillægges ogsaa Luplau, men er, saa vidt dens Opstilling tillader at undersøge det, ikke signeret af ham.

¹ Herved maa sigtes til Geheimeconferensraad, Kammerherre og Overjægermester Carl Christian von Gramm, R. af Elef.

lønnen der havde til Følge, at nogle Arbeidere tilbøde den danske Gesandt i Sachsen at ville tage til Danmark, og han forsynede dem i denne Anledning med de fornødne Passer for at kunne slippe bort, hvilket førte til et hæftigt Sammenstød mellem ham og den sachsiske Udenrigsminister. De kom dog lykkelig hertil, og under 15de August 1776 satte Kongen Fabrikken Direction »i Stand til at forvisse disse Folk om de 300 Rd. for hver af dem, saa længe de leve og upaaklageligen opføre sig, i Fald og Fabrikken ikke mere skulde være til«. Det synes dog, som om Fabrikken ikke har haft megen Glæde af disse Arbeidere.

Ansøgningen, som foranledigede den Resolution, hvori de sachsiske Arbeideres Gage bestemtes, viser, at Fabrikken langtfra dandsede paa Roser. Uagtet al mulig Sparsommelighed ere Interessenternes oprindelige Indskud, hedder det, opbrugte, og Interessenterne krympe sig ved at gjøre nye Tilskud; Enkedronningen og Kronprindsen vare komne Fabrikken til Hjælp, den Første med 400 Rd. og den Anden med 200 Rd., men desuagtet veed man Intet bedre, end »endvidere at anbefale dette saa vel begyndte Anlægs Fuldførelse, som efter al Anseende vil lykkes, til Hs. Maj. Kongens allerhøieste Omhu og Understøttelse.« Resultatet heraf var, at der straks af Finanserne blev udbetalt Fabrikken 3000 Rd. og Aaret efter igjen 3000 Rd., foruden at der blev tillagt den 600 Rd. om Aaret »til Nytte for det blaa Porcelain, som bør være den egentlige Hensigt«, og til Brændeindkjøb 1000 Rd. straks og derefter i 9 paa hinanden følgende Aar 800 Rd. i hvert. Denne betydelige Hjælp var dog langtfra tilstrækkelig. I April 1778 sendte Conferensraad Holm sine Meddirecteurer en længere Meddelelse om Fabrikken Tilstand, og den er ingenlunde god. »Saa forvissat,« skriver han, »som jeg er om, at dette Anlæg med Tiden kan komme til Fuldkommenhed, saa bekymret er jeg dog over, at det ikke allerede er saa nær, at der kan begyndes at høste Frugt deraf«.

Fabrikken havde 3 Ovne, og en fjerde var paabegyndt, men de vare ikke, som de skulde være, og desuden manglede man de nødvendige Kapsler. Porcellainet brændtes ikke eens overalt, Glassuren fik Ridser paa de Stykker, der stod i den forreste Ild, og den blaa Farve blev ofte sort. Man havde sidste Vinter

brændt mere Tøi færdigt og faaet det hvidere end hidtil, men det Meste var dog ikke Andet end Mellemgods og Meget af »den Slags, der andensteds sælges ved Auction«. Holm saae med Angst paa, at de staaende Udgifter beløb sig til 750 Rd. om Maaneden, og at man kun havde 6000 Rd. pr. Kasse. Der var ingen anden Udvei, fandt man, end paany at »indfly« til Kongens Naade. En Skibscapitain (Mads Schifter) vilde skænke den kongelige Kasse 10,000 Rd., naar de maatte betragtes som en Livrente, der gav ham 8 p. C. aarlig, og nu bad man om, at disse Penge maatte komme Fabrikken til Gode, mod at den betalte Halvdelen af Renten, hvilket ogsaa allernaadigst blev tilstaaet.

Ogsaa disse Penge fortæredes imidlertid, og i Begyndelsen af 1779 var man lige nær. Man kunde ikke sælge det tilveiebragte Forraad af Frygt for derved at bringe Fabrikken i Miscredit — det var Middelgods og Udskud — men Penge maatte man have. Man behøvede en Capital paa mellem 20 og 22,000 Rd., og man udfandt da, at da »Hensigten fornemmeligen i Førstningen mere maatte sigte til Værkets sande Flor end til en utidig Vindelyst«, vilde der bedst raades Bod paa Alt, ved at Kongen eller det kongelige Huus blev Eneeier af Fabrikken. Denne Tanke gjorde man Alvor af, og Fabrikken blev tilbudt Kongen saaledes, at Actierne, der vare paa 1000 Rd., skulde udbetales med 1200 Rd. (d. v. s. med Tillæg af 5 p. C. Rente for 4 Aar), og saaledes, at Kongen overtog den paa Fabrikken hæftende Gjæld, der i Alt løb op til 40,500 Rd. Desuden var der af Statens Midler efterhaanden skænket Fabrikken 22,150 Rd. Enkedronning Juliane Marie havde ydet 100 Rd. hvert Qvartal og Kronprindsen 50 Rd. Det til Udsalg staaende Forraad vurderedes til 18,438 Rd. og det ubrændte Arbeide til 4010 Rd. Der var 4 Brændeovne (en 5te var paabegyndt) foruden en Glødeovn, en Gipsovn m. m., og man regnede, at der hver Maaned kunde brændes for omtrent 3000 Rd. Porcelain mod en Udgift af kun 2237 Rd.; altsaa, sluttede man, »vindes ved Arbeidet i et Aar fuldkommen den Summa, som Værket i ansatte Tid koster at underholde«.

Directionens Ansøgning, der var af 9de Marts 1779, gjorde saaledes Overtagelsen til en næsten fordelagtigt udseende Forretning, og Interessentskabet havde da ogsaa den Glæde, at

Kongen gik ind paa det gjorte Tilbud. Under 21de April 1779 faldt der følgende Resolution:

»Vi ville allernaadigst imodtage Porcellainsfabrikken for Vores egen Regning efter de i denne allerunderdanigste Proposition foreslagne Vilkaar. Directionen authoriseres til at indkomme med allerunderdanigst Forestilling, hvorledes saa vel Imodtagelsen som Indretningen i alle Dele skal foretages, og hvor stor Summa dertil udfordres for at sætte den i nødvendig Udbredelse og bedre Stand og for derover at imodtage Vores allernaadigste Resolution. Vi ville da og nærmere til den Tid udnævne over sammes Udførelse en Direction«.

Hermed var Porcellainstilvirkningen i Danmark kommen i et fast Spor. »Den danske Porselin-Fabrike«, som den hed under Interessentskabet, blev til »Den kongelige Danske Porcelaine-Fabrik«, saaledes som den døbes i en Cancelliskrivelse af 29de Juni 1779 til General Eichstedt og Conferensraad Holm, om, at Hs. Maj. havde befalet, at de indtil videre skulde dirigere Fabrikken¹. Fra denne Dag kan altsaa den kgl. danske Porcellainsfabrik dateres, thi paa den udnævnes en kongelig Direction. Denne Direction er dog kun midlertidig, og først under 29de Januar 1780 udnævnes en endelig Direction, bestaaende af General Eichstedt, Geheimeraad Joakim Godske Moltke, Statssecretair Ove Høegh-Guldberg og Conferensraad Holm, men nogen væsentlig Forandring skete der ikke herved, thi i det kongelige aabne Brev hedder det, at Hs. Majestæt forventer, at Holm »som hidtil« antager sig den daglige Omhu for Fabrikken.

Kort efter modtog Holm som Udtryk for den kongelige Naade Ringen *pro merito* og en prægtig Gulddaase, besat med Diamanter; Müller fik en emailleteret Gulddaase med 1000 Rd. i og udnævntes samtidig til Fabrikinspecteur med Justitsraads

¹ Samtidig udfærdiges der Bestallinger for Justitsraad Søren Munk som Secretair ved Directionen, for »Materialist« Müller som Fabrikmester, for Christopher Knoblauch som Fuldmægtig, for Anton Carl Luplau som Modelmester og for Hans Clio som Tegnemester. De havde Alle haft med Fabrikken at gøre, da den eiedes af Interessentskabet. — Hans Clio, »Tegnemester ved det kgl. Maleracademi«, der under 19de Januar 1779 var antagen til at undervise Fabrikkens Lærlinge, have Opsigt med Fabrikkens Malere og gjøre Udkast til nye Modeller (Alt mod en aarlig Gage af 200 Rd.), maa have været en ældre Mand, thi allerede i 1754 informerede han Ungdommen ved Akademiet i Haandtegnning.

Charakter. Den 1ste Marts 1780 aabnedes endelig Fabrikkens Udsalg, en Begivenhed, der i et af Datidens Blade besynges i et latinsk Digt. Det i saa lang Tid tilstræbte Maal var naaet: nu var der dansk Porcellain at faa for Enhver, som havde Penge til at betale det med.

Det var de samme Personer, der havde styret Fabrikken før 1779 og efter 1779, og det var da ogsaa det samme Mærke, der sattes paa de tilvirkede Gjenstande, tre bølgede Linier, som efter Nogle have Hensyn til Øresund og efter Andre skulle betyde de tre danske Strømme: Øresund, Storebælt og Lillebælt. Mærket er utvivlsomt almindelig bekjendt, men det kan dog vist nok have nogen Interesse her at gjengive et Par Mærker, der ere hentede fra bestemte Gjenstande.

Hosstaaende Mærke findes bag paa den ovenfor omtalte, af Luplau modellerede Buste af Juliane Marie — det er altsaa fra 1781 — og det nedenfor gjengivne findes under Foden paa en siddende, malet Juno, der opbevares paa

Rosenborg i Christian VII's Værelse. Som det vil sees, findes der forneden ved Stregerne en Figur, der seer ud som et S,

mærkeligt nok det samme Bogstav, som vi traf paa ved Undersøgelsen af Fourniers Porcellain. Her kunne vi imidlertid ikke som der henvise til Sciptius. Under 27de Juli 1785 ansøgte han rigtig nok om at blive ansat ved Fabrikken som Miniaturmaler med 3 à 400 Rd. i aarlig Gage og eget Værelse og, skjønt man ikke gik ind derpaa, blev det udtalt, at, hvis han vilde, kunde han arbejde som Blomster-

maler mod Betaling stykkeviis og i Værelse med de øvrige Malere. For saa vidt kan det altsaa være, at han har arbejdet paa Fabrikken, da den her nævnte Junofigur blev til¹; men det paagjældende S paa de Fournierske Kopper var paamaalet, her er det fordybet i Massen: det er altsaa ikke et Maler-, men et Formermærke. Med denne negative Bestemmelse er imidlertid Gaaden ikke løst. Men foreløbig kan ingen anden For-

¹ Sciptius døde i Kjøbenhavn 1795. For at redde sig ud af et Huus, der brændte, sprang han ud af et Vindue, og det blev hans Død. (Efter Weinwich.)

klaring gives; de danske ceramiske Mærker ere kun lidet oplyste. Betegnende i saa Henseende er det jo, at vi t. Ex. ikke kjende hverken den Fortlingske eller den Gierløvske Fabriks Mærke.

Beretningen om den danske Porcellainsfabrikations Tilbliven er hermed ført til Ende, men endnu er der som Afslutning paa denne Studie et Par Bemærkninger at gjøre.

Som ovenfor udtalt, syntes den almindelige Mening paa Veie til at forandre Anskuelse om, hvor vidt den tidligere brugte Maade at understøtte Landets Industri paa, var den rette. Overfor Forholdet til den kongelige Porcellainsfabrik kom dette nu rigtig nok ikke frem, ja Kongen rescriberede endnu under 12te Januar 1780, at det skulde forbydes at indføre fremmed Porcelain, et Forbud, fra hvilket kun det chine-siske Porcelain undtoges. Men Svingningen var dog kraftig tilstede, og den gav sig Udtryk bl. A. i Toldforordningen af 1ste Februar 1797, der grundigt rensede op imellem de bestaaende Indførselsforbud. Bl. A. blev det nu tilladt at indføre al Slags eensfarvet Steentøi og Fajence, hvilket fik en betydelig Indflydelse paa de forskjellige Fajencefabrikker.

Det var Jacob Stentzler og Jes Diderichsen, som havde kjøbt Fortlings Værker paa Amager; af dem døde den Ene, og den Anden gik fallit. Fabrikken kom 1777 paa andre Hænder (Bogtrykker N. C. Høpfners og Westerholts), og i 1797 eller 1798 skal den være gaaet ind. — Peter Hoffnagel, som tidligere havde tilvirket Fajence i Norge, fik 1765 Bevilling paa en Fajencefabrik ved Sortedamssø udenfor Kjøbenhavns Østerport. Han fik Ret til at gjøre de samme Arter Fajence, som Fortling havde faaet Ret til 1755, men hermed vilde han ikke nøies; han vilde ogsaa gjøre de Sorter, der vare forbeholdte den Gierløvske Fabrik, og meente, at denne havde forbrudt sin Eneret. Det kom i den Anledning til Proces, der skal have ført til, at Gierløv mistede Eneretten, men Hoffnagel sin Formue, og hermed var hans Rolle udspillet. Tilbage at omtale staaer altsaa endnu kun det Gierløvske Værk i Store Kongensgade, og ogsaa om det hedder det, at Toldforordningen af 1797 bevirkede dets Ruin. For Resten var det fra c. 1772 ikke længere nogen Fajencefabrik, men en Steentøisfabrik. Garnisonsapotheker C. G. F. Clar i Rendsborg, der 1765 havde anlagt en Fajence-

fabrik i den nævnte By, forandrede den til en Steentøisfabrik efter engelsk Mønster, og den af ham fremstillede Steentøismasse vandt saa almindelig Yndest, at han ikke alene fik det kgl. danske Landhusholdingsselskabs store Guldmedaille for den (1773) ligesom en Præmie paa 1000 Rd. af den kongelige Kasse (1777), men formelig tvang den Gierløvske Fabrik til at slaa ind paa en lignende Fabrikation.

Først ved Clars Optræden og den københavnske Porcelainsfabriks Anlæg kom man til Forstaaelse af Forskjellen imellem Fajence, Steentoi og Porcelain. Tidligere brugtes disse Navne, som man ovenfor vil have seet, aldeles i Flæng.

I Meget er Tiden gaaet frem fra Fajencefabrikkens Oprettelse 1722 til den kongelige Porcelainsfabriks Oprettelse i 1779, men i eet Punkt var der i det her skildrede Afsnit af den danske Industries Historie ikke stor Forandring at mærke. En dansk Industri, iværksat af Danske, var endnu Noget næsten utænkeligt, og derfor hedder det 1779 i et Brev fra en Mand, som kort forinden havde besøgt Porcelainsfabrikken: »Hvilken Ære gjør dette Værk Opfinderen! Jeg blev henrykt over de Ting, mit Øie saae. Kunde jeg formode saadanne Ting at fabriqveres i mit Fædreneland! og det af en dansk Mand! Tænk! en dansk Mand! een af Stadens værdigste Borgere.« Det varede endnu en rum Tid, inden der fremstod en sund dansk Industri.

HENVISNINGER OG ANMÆRKNINGER.

De i det Følgende nævnte Kasse-Regnskaber, Kasse- og Bygnings-
Regnskaber m. v. ere den kongelige Partikulær-Kasses Regnskaber.

S. 7. Porcellænets Tilvirkning af Ægge- og Muslingeskaller m. m.: G. Kolbe: *Gesch. d. kgl. Porcellænmanufactur zu Berlin*. Berlin, 1863, S. 30.

S. 7. Joh. Fr. Böttcher: G. Kolbe: *anf. Skr.* S. 76 flg.; Jos. Marryat: *A history of pottery and porcelain* (3 ed.), London, 1868, S. 325 flg.; Alb. Jacquemart: *Hist. de la céramique*, Paris, 1873, S. 671 flg.

S. 8. Johan Wolff: Kasse Regnskab for 1722 S. 45, 50 med tilhørende Bilag Nr. 142 og 163 (Geh. Ark.).

S. 8. Ansøgning af 2 September 1722 om Oprettelsen af en Delfs Porcelæns-Fabrik: Sj. Indlæg. 1722 Lit. E (Geh. Ark.).

S. 9. Skjødet af 27 Novbr. 1722: Sj. Reg. LI, Fol. 270—271; Privilegiet af 21 Decbr. s. A. sst. Fol. 287 flg.

S. 9. Instruxen for Kommercekollegiet af 26 Januar 1704: Joh. Grundtvigs Meddel. fra Rentekark. 1873—76, S. 23 flg. — Privilegia für auswert. Manufacturisten ere af 24 Januar 1705.

S. 9 Noten. Nikolaj Burmester bliver Raadmand 5 Novbr. 1725 (Sj. Reg. LII, 264) og Kancelliraad 25 Oktbr. 1737 (Sj. Reg. LVI, 535), ved sin Død omtales han som Justitsraad (Sj. Reg. LVIII, 651 jfr. Sj. Tegn. LXXII, 1067—1068); Jens Lassen omtales som død i Sj. Tegn. LXXI, 537—538; Wartberg omtales som død i en Protokol fra 1739 i Højesterets Arkiv.

S. 10 Noten. Johan Wolffs Fødested: Kasse Regnsk. 1722 Bilag Nr. 163. — Den nævnte Erklæring, undertegnet J. B. Ernst og H. C. Ernst, findes i Sj. Indlæg 1722 Lit. E. J. B. Ernst var Politimester i København.

S. 11. Urtepotterne: Kasse Regnsk. 1726, S. 46 (Nr. 138) og 74 (Nr. 274).

S. 11. Med Hensyn til Fabrikens Virksomhed kan mærkes, at den 1723 tilskriver Storkansler Grev U. A. v. Holstein om at meddele Toldstederne dens Privilegier (Sj. Indl. 1723 Lit. A jfr. Sj. Tegn. LXIV, 54) og at Joh. Wolff 1727 sendes til Sachsen efter Koldbold (Sj. Reg. LII, 607). — Den Biografi, der omtales, er: Not. publ. Rasmus Æreboes Autobiografi, udg. ved Dr. J. G. Burman Becker, Kbhvn. 1862.

S. 12. J. E. Pfaus Ansættelse (1727): Højesterets Arkiv. — 1727 faar Pfau Betaling (1 Rth. 12 β) for 6 Nachttöpfe (Kasse Regnsk. 1727, S. 76, Nr. 317); 1732 5 Rd. for at opsætte en Dresdener Ovn paa Frederiksberg (Kasse og Bygn.'s Regnsk. 1732 S. 68, Nr. 268).

S. 12. Tvisten mellem Interessenterne rejste sig derfra, at 4 Interessenter fordrede 777 Rdr. 4 $\mathbb{L}$ 2 β hos deres Medinteressent H. J. Kirchsteen, som han „til Aarets Udgang 1731 til dennem paa Fabrikens Vegne skulde være skyldig“. Først 4 Maj 1739 falder Højesteretsdommen i Sagen, og dermed endes den endda ikke (Sj. Tegn. LXXI, 81—82, 88—89, 537—538; LXXII, 10—11, 274—275; Højesterets Arkiv).

S. 12. Under 3 Febr. 1747 fornyedes Fabrikens Privilegium (Sj. Reg. LX, 148 flg.); i Prolongationen nævnes som Interessent en Nikolaj Burmester, „Assessor i Hofretten paa vort Slot Kristiansborg og Kancelli-Sekretær“, det maa være en yngre Nikolaj Burmester (muligvis en Søn af den tidligere nævnte). Han bliver 9 Maj 1738 Sekretær i det danske Kancelli (Sj. Reg. LVI, 707) og den 3 Oktbr. 1738 Auskultant i Højesteret (Sj. Tegn. LXX, 833); 1741 nævnes han som Sekretær i Kancelliet og Assessor i Højesteret (Sj. Reg. LVIII, 126).

S. 12. Først 5 April 1753 faldt Højesteretsdom i Sagen mellem Gierløv og Pfau. Gierløvs Arrest m. m. hos Pfau blev kjendt død og magtesløs, og han blev dømt til at betale Pfaus Bo (Pfau var død i 1752) en Erstatning paa 800 Rd. ligesom til at gjøre Interessentskabet Rede og Rigtighed for Penge og Effekter (Højesterets Arkiv jfr. Kasse Regnsk. 1752 Fol. 233 (Nr. 1451), 1754 Fol. 236 (Nr. 1588); Sj. Reg. LXI, 361—362; Sj. Tegn. LXXVI, 520, 631, 634). — Med Hensyn til hvem Gierløv var, kan det erindres, at der 1742 er to Brødre Johan og Christian Gierløv, som eje en Gaard paa Vestergade (Sj. Tegn. LXXII, 1043 flg.), og at der 1751 kjøbes sachsisk Porcellæn af en Johan Gierløv (Kasse Regnsk. 1751 Fol. 68 Nr. 104), ligesom at der 1768 betales en „Porcellænshandler“ Johan Gierløv 600 Rd. for „ein Camin, aufsatz von Sachsischen Porcelaine aus 4 Stücken bestehend, so die 4 Jahreszeiten vorstellend“ (Kasse Regnsk. 1768, Fol. 56); 1768 faar Porcellænshandler Joh. Gierløv Skjøde paa en Grund i Stormgade (Kasse Resol. Prot. 1768, Fol. 473—477).

S. 12. Relationen til den svenske Rigsdag: Danske Samlinger, VI, 1870—71, S. 33.

S. 13. I Henseende til opstaaede Fabriker kan nævnes, at Didrik von Kappelen under 9 October 1741 fik Privilegium paa et Teglværk og Pottemageri paa hans Gaard Daarholt i Nærheden af Skeen (Geh. Ark. Kom. Koll. Privilegie-Prot. 1736—1747 Nr. 35); at Justitsraad Rambusch under 9 Maj 1755 fik Privilegium paa en Fajencefabrik i Slesvig (Fr. Thaarup: Det danske Monarkis Statistik, II, 1813, S. 241; J. Chr. Jürgensen: Nic.

Helvaders Chronik der Stadt Schleswig, 1822, S. 81); at Borgermesteren i Bergen D. P. Fasmer under 17 Oktober 1760 fik Privilegium paa en Fajence- eller Stentejsfabrik samt en Tobakspibefabrik (Kom. Koll. Forestill.'s og Resol.'s Prot. 1759—1763 Nr. 1230 jfr. 1270), og at Peter Hoffnagel, der tidligere synes at have haft en Fajencefabrik paa Gaarden Herrebø ved Frederikshald, under 29 December 1762 faar Privilegium paa en Fabrik ved Bragnæs, hvor han vil gjøre „uægte Porcellæn af alle Slags Kulører“ (Kom. Koll. Forest.'s og Resol.'s Prot. 1759—1763 Nr. 1290 jfr. 1269; 1763—1768 Nr. 1305).

S. 13. Det citerede Tidsskrift er: Bibl. f. nytt. Skrifter, 1772 (Nr. 67), S. 525. — Gierløv protesterer sst. S. 559 flg. Han siger her bl. A.: „Min Fajencefabrik har ej kostet Kongen nogen Skilling fra dens Begyndelse i Aaret 1723 til nu. Hvad de andre 7 af samme Slags (som alle ere opkomne siden 1755 og nu enten ere undergangne eller nær derved) have kostet Kongens eller Kommercens Kasse, derudi kunde General Landets Økonomi- og Commerce Kollegii Regnskab give det bedste Lys“.

S. 13. Den svenske Rigsdags-Relation: Danske Saml. VI, 1870—1871, S. 32.

S. 13. Elias Vater: Kasse og Bygn.'s Regnsk. 1731 S. 145, 147, 182 med tilhørende Bilag.

S. 14. Porcelænsøvnene fra J. P. Behn i Altona: Kasse Regnsk. 1736 Fol. 90 (Nr. 657); Kasse Resol. Prot. 1739, S. 62—63, 136.

S. 14. Joh. Braun og Balth. Kurmeyer: Kasse Resol. Prot. 1737 Nr. 99, 102; 1738 S. 6 (Nr. 6) med tilhørende Bilag.

S. 14. Under 15 Marts 1729 fik Antoine Bonfils og Felix du Sart Eneret til at bryde Kalksten paa Saltholm (Sj. Reg. LIII, 242—243) væsentlig til „de Afbrændtes“ Bedste, det var i Anledning af Kjøbenhavns Brand 1728. Under 1 April 1729 fik de Pladsen ved Blaataarn til Kalkværkets Anlæg (Sj. Tegn. LXVI, 411 jfr. 454, 534, 535, 536; LXVII, 205, 316, 484, 834; Sj. Reg. LIII, 383). Under 30 November 1731 fik de et nyt Privilegium, hvorefter Kalkbrønderiet forflyttedes til „en Pladz uden Stadens Østerport, hvor den saa kaldede Baadsmændsskanse er“ (Sj. Reg. LIV, 302 flg.). Senere gaar Privilegiet over til A. Bonfils's Enke Gabrielle Pigeon og Mathieu Toyon (Sj. Reg. LVI, 658; LX, 604). Jfr. Kom. Koll. Forest.'s og Resol.'s Prot., 1746—1750, Nr. 818; 1777, Nr. 29, 50. Rentek. Resol. Prot. 1751, Nr. 78, 125 og 267. — Under 13 Oktober 1727 havde Bonfils og Hustru faaet Bevilling til Galanterihandel i Kjøbenhavn (Sj. Reg. LII, 842—843), og under 14 Februar 1729 havde Felix du Sart faaet Privilegium paa at anlægge et Teglbrønderi paa hollandsk Maade (Sj. Reg. LIII, 224—225).

S. 14. Jos. Hacke: Kasse Resol.'s Prot. 1739, S. 77—79 (Nr. 64).

S. 14. Den mislykkede Henvendelse til Fabriken i St. Kongensgade: Kasse Resol.'s Prot. 1740, S. 8—9.

S. 15. Nikolaj Ferdinand: Kasse Regnsk. 1740, Fol. 195; Kasse Resol.'s Prot. 1740 S. 8—9.

S. 15. Det Fursmannske Hus: Kasse Resol.'s Prot. 1740, S. 95—99. — Af Navnet Fursmann kjender jeg kun en Gothardt Fursmann, der under 6 Oktober 1742 faar Privilegium paa at trykke Fløjler, Silketøjer m. m. samt tilvirke Berlinerblaat og Florentinerlak (Geh. Ark. Kom. Koll. Priv. Prot. 1736—1747, Nr. 41) og under 30 November 1750 paa at præparere de to Sommerdrikke Cyder og Moll (Kom. Koll. Privilegieprot. 1747—1755, S. 469—472).

S. 15. Om Virksomheden og Spliden i Fabriken 1741: Kasse Resol.'s Prot. 1741, S. 4—5, 80—81, 106—107, 193—194. — Ovnene fra Dresden sst. 1742 S. 177 (Nr. 143). — Joh. Brauns Afskedigelse: sst. 1747, S. 102—103 (Nr. 42).

S. 15. Fabriken ophører væsentlig: Kasse Resol.'s Prot. 1748, S. 138—139. — Da den flyttes tilbage til Ryssenstens Bastion, maa Damaskvæver Johan Kasper Knoll meget imod sin Villie fortrække: Kasse Regnsk. 1750, Fol. 213 (Nr. 1315); Kom. Koll. Diverse Fabriksager ⁵⁷⁸/₉. Om Istandsættelser i 1749 „an den ohnweit dem blauen Thürm bey dem sogenannten Reitzensteinischen Bolwerck befindlichen Herrschaftlichen Gebäuden die Porcelains-Fabrique genannt“ s. Resol. Prot. til Bygn.'s Regnsk. 1755 og 1756 S. 14—17. — Nik. Ferdinand dør: Kasse Resol.'s Prot. 1752 S. 1—3; Kom. Koll. Diverse Fabriksager ⁵⁷⁸/₉. — Inventariet kjøbes af Staten: Kasse Resol.'s Prot. 1753, S. 108—110 (Nr. 34). — Petzholdt: sst. S. 88—91 (Nr. 22).

S. 15. Hunger: Kom. Koll. Diverse Fabriksager ⁶³²/₁₅₉; Kom. Koll.'s Forest.'s og Resol.'s Prot. 1736—1738 Nr. 28, 53.

S. 16. v. der Maase: Kom. Koll.'s Forest.'s og Resol.'s Prot. 1746—1750, Nr. 665 og 668; Kom. Koll. Privil. Prot. 1736—1747 (i Geh. Ark.) Nr. 119; Kom. Koll.'s Journ. D (i Geh. Ark.) Nr. 47, 104. — Paa Raskenbergs Grund havde man ogsaa fundet sølv- og guldholdigt Sand (Dsk. Vidensk. Selsk.'s Skr. VII, 1758, S. 456).

S. 17. Jydsk Okkerværk: Kasse Resol.'s Prot. 1752, S. 88—90; 1753, S. 89—91, 117—118; 1754 o. s. v. Kasse Regnsk. 1752, Fol. 233; 1753, Fol. 208—209, 1754 o. s. v.

S. 17. Heinr. Wolff kom i Proces med Gierløv kort efter at denne havde bemægtiget sig Fabriken i St. Kongensgade. Raadstueretsdom af 10 Oktober 1753 gik ud paa, at han igjen skulde begive sig i Gierløvs Tjeneste og forblive der indtil lovlig Opsigelse, men dersom han, „fordi han er antagen som Mester ved den kgl. Fabrik, ikke skulde kunne efterkomme dette“, bør han betale Gierløv et Fjerdingaars Løn med 30 Rd. Staten betalte dette Beløb for ham (Kasse Regnsk. 1754, Fol. 237 (Nr. 1601) med tilhørende Bilag)

S. 17. Mac Carthy: Kasse Regnsk. 1754, Fol. 238—239.

S. 17. v. Lück: Kasse Regnsk. 1752, Fol. 198, 199, 202; 1753, Fol. 183, 185, 186, 187, 189, 191, 224, 225;

1754, Fol. 194, 195, 198, 200, 238; 1755, Fol. 185; 1757, Fol. 185; samt tilhørende Bilag.

S. 17. Kjøbet af Soldaterne og Platdemenagen m. m.: Kasse Regnsk. 1750, Fol. 71; 1751, Fol. 68. — Kongen af Polens Foræring: Rentek.'s Resol.'s Prot. 1751, Nr. 186.

S. 18, Note. De 4 Emblemata: Kasse Regnsk. 1757, Fol. 188, Nr. 1424.

S. 18. Gylding: Kasse Regnsk. 1754, Fol. 240; 1755, Fol. 224; 1756, Fol. 216; o. s. v.

S. 18. Mehlhorn: Kasse Regnsk. 1754, Fol. 241; o. s. v.; Kasse Resol.'s Prot. 1754, S. 209—210; 1756, S. 77—78.

S. 18. A. Birchs Regnskab findes som Bilag til vedkommende Kasse Regnskab.

S. 19. J. G. Grund og S. C. Stanley: Weilbachs Kunstnerlexikon.

S. 19. A. Birch: Kasse Resol.'s Prot. 1753, S. 2—3; Kasse Regnsk. 1753, Fol. 107; 1754, Fol. 234—235; 1755, Fol. 224; 1756, Fol. 215 o. s. v. jfr. Vidensk. Selsk.'s Skr. VII, 1758, S. 453, Note h. — N. Birch: se de for Broderens Vedkommende anførte Steder; hans Brev af 7 Oktober 1775 er stilet til Amtmand Andresen og findes i en Pakke vedrørende den kgl. Porcellænsfabrik (Rentek. Kancelliet: Diverse). Under 17 Marts 1753 blev Overdirektionen af „Mineralfabriken“ overdraget Gehejmeraad og Over-Hofmarskalk Moltke (Kasse Resol.'s Prot. 1753, S. 89—91).

S. 20. Bernstorfs Svar: Dske Saml. IV, 1868—1869, S. 298.

S. 20. J. Fortling. Privil. af 29 Juli 1744: Kom. Koll.'s Privil. Prot. 1736—1747 Nr. 62; Extensionsprivil. af 13 December 1745, sst. Nr. 74; de konfirmeres begge under 28 November 1746, sst. Nr. 91 og 92 (Geh. Ark.) — Privil. af 28 August 1747, sst. Nr. 127; jfr. Kom. Koll. Resol.'s Prot. 1746—1750, Nr. 700. — Sendelse til Bornholm: Kasse Resol.'s Prot. 1754, S. 304—305. — Priv. af 4 Maj 1759: Kom. Koll. Privil. Prot. 1755—1763, S. 147—150; det udvides ved Priv. af 13 Maj 1761: sst. S. 247—252. — Privil. af 5 Maj 1749 paa et Kalkværk paa Saltholm: Kom. Koll. Priv. Prot. 1747—1755, S. 287—291 og dets Resol.'s Prot. 1746—1750, Nr. 818. — Om Marmorbrydningen i Norge kan ses hos Holberg: Danmarks og Norges gejstl. og verdsl. Stat, 1749, S. 540, og hos Fr. Thaarup: Det dske Monarkis Statistik, I, 1812, S. 443 flg. og de der citerede Skrifter. Oberstløjtnant og Hofbygmester Eigtved fik under 4 December 1747 Privilegium paa at anlægge Stenbrud i Kristianssands Stift, og ved Kontrakt af 10 Januar 1750 bliver han delagtig i Fortlings Privilegier af 29 Juli 1744 og 13 December 1745 (Kom. Koll. Priv. Prot. 1747—1755, S. 43—47, 395—398).

S. 21. Privil. af 31 Maj 1751: Kom. Koll. Priv. Prot. 1747—1755, S. 500—503, dets Resol.'s Prot. 1750—1753, Nr. 928. — Klinteby: Rentek.'s Resol.'s Prot. 1752, Nr. 152; 1753, Nr. 217; 1758, Nr. 224; 1760, Nr. 51.

S. 21. Tre Koblentzere: Kom. Koll. Journ. F., 1753—1755, Nr. 811. — P. Remy, J. Wortmann og J. A. Hanong: Kasse Regnsk. 1754, Fol. 239, 240 med tilhørende Bilag; Kasse Resol. Prot. 1754, S. 228—229. Om Familien Hanong kan Registeret til Jacquemarts Hist. de la céramique (1873) efterses.

S. 22. Forskud paa 5000 Rd.: Kasse Resol. Prot. 1754, S. 234—235. — Kgl. Resol. af 16 November 1754: sst. S. 311—313.

S. 22. Den jydsk Fabrik: Kasse Resol.'s Prot. 1753, S. 89—91; 1754, S. 3—11; 1758, S. 113—114. — Privil. af 27 Juni 1755: Kom. Koll. Resol.'s Prot. 1753—1756, Nr. 1081; Kom. Koll. Privil. Prot. 1755—1763, S. 51—52. Angaaende en Strid med Chr. Gierløv s. Kom. Koll. Diverse Fabriksager Nr. ⁶³²/160.

S. 23. J. G. Richter: Kasse Resol.'s Prot. 1755, S. 238—239.

S. 23. „Porcellænsfabriken“ overdrages Fortling: Kasse Resol.'s Prot. 1760, S. 82—83. — Bordpladerne m. m.: Kasse Regnsk. 1759, Fol. 65; 1760, Fol. 64.

S. 23. Indførselsforbud mod Sukkerformer: Rentek. Resol.'s Prot. 1756, Nr. 326 (Resol. af 14 December 1756). — Ret til at grave Ler: sst. 1760; Nr. 87 (Resol. af 8 April 1760).

S. 23. Fortlings Død: Kasse Resol.'s Prot. 1761, S. 215—216; Adresseavisen 1761, Nr. 53.

S. 23. Noten. Okkerværket: Kasse Resol.'s Prot. 1758, S. 113—114. — A. Birch bliver Byskriver: Sst. 1759, S. 102—103. Hans Efterfølger i Byskriverembedet beskikkes under 10 Juni 1763.

S. 24. Hof-Bygningsinspektør og kgl. Bygmester: Rentek. Resol.'s Prot. 1756, Nr. 252; 1760, Nr. 124. — Til videre Oplysning om Fortling kan erindres, at han var gift to Gange. Hans første Kone (Dorothea) døde i December 1747, og i September 1748 fik han Tilladelse til „i Henseende til hans Huses Omstændigheder“ at maatte gifte sig paany til Trods for at Sørgeaaret endnu ikke var forløbet (Sj. Reg. LX, 757). Fortling er Forfatter til en Afhandling i Danm.'s og Norges økon. Mag. (IV, 1760, S. 337—345): „Forslag paa Materialier og Maaden at bygge grundmurede Bøndergaarde“.

S. 24. Jes Diederichsen & Ko.: Kasse Resol.'s Prot. 1763, S. 37—38. — „Porcellæns“fabriken ophører: sst. 1762, S. 178—180.

S. 24. Melhorn og v. Lück vare Sachser: A. Schytte: Danm.'s og Norges naturl. Forfatning, I, Kbhvn., 1777, S. 72; J. Kragh Høst: Mærkværdigheder i Kg. Fr. V's Levn. og Reger., Kbhvn. 1820, S. 159. — Pontoppidans Ros: Danm.'s og Norges økon. Mag. VII, 1763 Fortalen, jfr. Dske Atlas III, 1767, S. 174.

S. 24. Fournier: Kasse Regnsk. samt Resol.'s Prot. for 1760 og 1761, og navnlig Bilaget Andr. Birchs Regnskab af 31 December 1760. — Fournier rejste sammen med en Student Cortin til Bornholm for at undersøge de derværende Jordarter (Kasse Regnsk. 1761, Fol. 208, Nr. 1569); i Februar 1754

tilstodes der en Studiosus Rasmus Finde Cortin 50 Rd. „für jeglichen Tomum, welchen er von des Rollin Schriften in die dänische Sprache übersetzen wird“ (Kasse Resol.'s Prot. 1754, S. 34—35, Nr. 15).

S. 25. Wiedewelt: Kasse Regnskab 1761, Fol. 208. — Den senere paa S. 25 citerede Ytring af Wiedewelt: Univ. Bibl. Wiedewelts Saml. IV, 427, jfr. Fr. J. Meier: Johannes Wiedewelt, 1877, S. 240.

S. 25. 3 franske „ouvriers“: Kasse Regnsk. 1762, Fol. 215. — Om Udgifterne til Fourniers Forsøg: Kasse Regnskab 1764, Fol. 221; 1765, Fol. 242.

S. 21. Sciptius: Kasse Regnsk. 1765, Fol. 96. — Sciptius Navn skrives paa de mest forskjellige Maader (Zeiptius, Sciptius, Sciptus, Seipsius o. s. v.), men paa Kvittering Nr. 1936 Bilag til Kasse Regnsk. for 1766 staar tydeligt George Christian Sciptius.

S. 25. Richter: Kasse Resol.'s Prot. 1763, S. 37—38, Nr. 24; Kasse Regnsk. 1764, Fol. 221, Nr. 1595.

S. 25—26. Chr. Ruch, Schrader, Brecheisen o. s. v. se Kunstnerlexikonerne. Ruch omtales i Ude og Hjemme, I, S. 256 (Nr. 27). — Hans Jakob Schrader var Guldsmed; han søger 1769 om, at Emaillemaleriet, „som han har lagt sig efter med stor Flid og sat mange Penge til paa“, maa blive indlemmet i Akademiet. Han beder tillige om, at Akademiet naadigst vil have ham i Konsideration, da han nu „er Schakmatt“. Hans Ansøgning blev „aldeles afslaaet“ i Mødet den 18 April 1769. (Meddelt mig af Hr. Ph. Weilbach).

S. 26. Gyldings Død: Kasse Regnsk. 1765, Fol. 94.

S. 28. De Forfattere, der ikke rose Fournier: E. C. Hauber: Beskriv. over Kbhvn., 1783, S. 144; J. Kragh Høst: Mærkværdigheder i Kg. Fr. V's Levn. og Reger. Kbhvn. 1820, S. 159; G. L. Baden: Kg. Fr. V's Reger.'s Aarbog. Kbhvn. 1832, S. 211.

S. 29. Wiedewelts Ytringer: Univ. Bibl. Wiedewelts Saml. IV, 427.

S. 29. Fournier og hans Folk: Kasse Regnsk. 1766, Fol. 248. — Resol. af 7 December 1765: Kasse Resol.'s Prot. 1765, Fol. 274—276.

S. 30. Levin Abraham: Kom. Koll. Privil. Prot. 1769—1771, S. 49—50; jfr. Kom. Koll. Resol.'s Prot. 1770—1772, Nr. 1555.

S. 30—31. F. H. Müller: Kom. Koll. Resol.'s Prot. 1773, Nr. XXXII; jfr. Rawert: Kgr. Danm.'s industrielle Forh., 1850, S. 306 fig. — Müllers Apotekerprivilegium: Kancelliarkivet; jfr. J. Kragh Høsts Politik og Hist. IV, S. 374—36.

S. 32. De her og flere Steder nedenfor meddelte Oplysninger skyldes en Pakke Dokumenter i Rentekammer-Arkivet vedrørende den kgl. Porcellænsfabrik (Rentek. Kancelliet: Diverse). — De 1000 Rd., der tilstaas Müller: Kom. Koll. Resol.'s Prot. 1775, Nr. V. — Müllers „Indbydelse“ og „Tillæg“ ere trykte, den første 22 S., den anden 8 S., 8°. — Med Hensyn til Holms og Müllers

Forhold maa erindres, at Müller (s. Erslews Forfatterlexikon) var gift med en Søster til Holm.

S. 33—35. Kom. Koll. Resol.'s Prot. 1775, Nr. X, jfr. XXI, og for Kalkfabrikens Vedkommende sst. 1777, Nr. 29.

S. 35. Den samtidige Forfatter: A. Schytte: Danm.'s og Norges naturl. Forfatn. I, Kbhvn., 1777, S. 73.

S. 35. Privilegiet af 13 Marts 1775 er trykt i Fr. Thaarups Ark. f. Statistik, II, 1796—1797, S. 55 flg., og i R. Nyerups Beskriv. af Kbhvn., 1800, S. 401 flg. — Om Postgaardens Tilstand: C. Nyrops Bidr. t. d. dske Industris Hist., 1873, S. 221.

S. 35. Müllers Brev og Luplaus Ansøgning: Pakkesagen i Rentek. Arkivet ang. den kgl. Porcellænsfabrik.

S. 36. „Der Hoffjägermeister J.G. von Langen. Vom Oberförster H. Langerfeldt zu Riddagshausen.“ 12 S. 8°. Det er Hr. Arkivfuldmægtig A. D. Jørgensen, der velvilligt har gjort mig opmærksom paa dette Skrift.

S. 37. Nærmere Oplysninger om de sachsiske Porcellænsarbejdere findes i Udenrigsministeriet. Hr. Arkivassistent Bloch har velvilligt gjort mig bekendt med nogle i denne Anledning hertil indkomne Depecher. — Resol. af 15 Aug. 1776 findes i Pakkesagen i Rentek. Ark. angaaende den kgl. Porcellænsfabrik.

S. 38—39. Meddelelserne her ere hentede fra Pakkesagen i Rentek. Arkivet. Sammesteds findes en saakaldet Extraktprotokol for den kgl. Porcellænsfabrik, omfattende Tiden fra 1779 til 1794, og den første i den indførte Sag er Kancelliskrivelsen af 29 Juni 1779 (jfr. Rawert: Kgr. Danm.'s industr. Forh., 1850, S. 308 flg.)

S. 39. Ringen pro merito m. m.: Kbhvns Skilderi 1829, S. 803.

S. 40. Fabrikens Aabning: Adresseavisen 1780, Nr. 34.

S. 40. Sciptius søger Plads 1785: s. den ovennævnte Extraktprotokol 1785, Nr. 12.

S. 41. Fabriken i Kastrup: Jacob Stentzler og Jes Diderichsen fik Fortlings Privilegier vedrørende Anlæggene paa Salt-holm og Amager (Stenbrud, Kalkbrænderi, Teglbænderi, „Porcellæns“fabrik) fornyede under 18 August 1767 (Kom. Koll. Priv. Prot. 1764—1769, S. 338—351. 364—367). Under 22 August 1769 fornyedes Fortlings Privilegier vedrørende Stenbrydning i Trondhjems Stift (Kom. Koll. Priv. Prot. 1769—1771, S. 26—34). Som ovenfor nævnt opgav hans Efterfølgere i 1775 Monopolet paa at gjøre ægte Porcellæn (Kom. Koll. Resol. Prot. 1775 Nr. XXI). I December s. A. forvoldte Højvandet dem en Skade, der vurderedes til 2150 Rdl., og i den Anledning fik de en Gave af Staten paa 500 Rdl. Ved denne Lejlighed ses det, at det var Fabrikens Sukkerpote-Mageri, som tillagdes Betydning, Fajencefabriken og Kalkbrænderiet, udtales det, kunne ej anses for betydelige for Staten (sst. 1776 Nr. XXXV). Des mere værnedes om Sukkerpote-Mageriet, og Grosserer Chr. Hansen, der ved Resolution af 7 August 1777 fik Ret til at anlægge en Fabrik

for glasserede Tagsten (den første her i Landet)¹, fik ikke samtidig, som han vilde, Lov til at anlægge nogen Sukkerforme-Fabrik (sst. 1777 Nr. 48 og 49). Ved Kabinettsordre af 22 Oktober 1778 fik han imidlertid Ret til at gjøre Sukkerforme „for udenbyes Raffinaderer ligesom til Afsætning udenlands“; de kjøbenhavnske Raffinaderiers Forsyning forbeholdtes Fabriken i Kastrup (sst. 1778 Nr. 89), og dette kunstige Forhold vedblev i en Række af Aar, skjøndt det gav Anledning til megen Utilfredshed og Tvist (sst. 1779 Nr. 111 og 1780 Nr. 24; O. J. Rawert: Danm.'s industrielle Forh., 1850, S. 297—298; Adresseavisen 1788 Nr. 86). — Den Kastrupske Fabrik og Fabriken i St. Kongensgade ere paa en underlig Maade sammenblandede hos Fr. Thaarup (Det dske Monarkis Statistik, II, 1813, S. 239—240; Kort Vejledn. t. Kundsk. om Fabrikvæsenet, 1824, S. 124—125) og efter ham hos Rawert (anf. Skr. S. 300).

S. 41. P. Hoffnagel: Denne er tidligere omtalt ovfr. S. 47 (jfr. Fr. Thaarup: Mag. for Danm.'s og Norges Beskriv. II, 1802—1803, S. 74—75; L. H. Bøgh: Samleren, II, 1788, S. 87, 127; Topografisk Journal, Kra., 7de H. 1794, S. 8; Gaarden Herrebø med Fajence- og Teglfabrik sattes til Avktion 14 Maj 1772: s. Norske Intelligens-Sedler 1772, Nr. 17). Han flytter fra Norge. og 1765 har han udenfor Kjøbenhavns Østerport ved Sortedamsø anlagt en „Porcellænsfabrik“, og under 17 Maj s. A. faar han Privilegium paa en saadan Fabrik (Kom. Koll.'s Resol. Prot. 1763—1768, Nr. 1367; Kom. Koll. Priv. Prot. 1764—1769, S. 36—38). Ikke tilfreds hermed vil han ogsaa kunne gjøre de Arter „uægte Porcellæn“, som vare forbeholdte den Gierløvske Fabrik, og anlægger i den Anledning Sag mod Gierløv, hvis Privilegium han mener er forbrudt (Kom. Koll.'s Resol. Prot. 1763—1768, Nr. 1396). Efter Rawert (Danm.'s industrielle Forh., 1850, S. 300) endte denne Sag ulykkeligt for begge Parter.

S. 41. Den Gierløvske Fabrik: Thaarups ovenfor nævnte Forvexling af denne Fabrik og Fabriken i Kastrup gjør det tvivlsomt, om begge Fabrikerne gik til Grunde efter den nye Toldforordning af 1797, men det tør antages.

S. 41. Clars Fabrik: se om denne i Schl.-Holst. Provinzial-berichte 1789, II, S. 325—331; 1794, I, S. 343—346; Landhusholdn.'s Selsk.'s Skr. III, 1790, S. VII—VIII, XIII; Adresseavisen 1772, Nr. 156; Bibl. f. nytt. Skr. 1772, Nr. 76, 79 og 84).

S. 42. Ovenfor S. 47 læses (det er et Citat efter Gierløv), at der mellem 1755 og 1772 opstod 7 nye Fajencefabriker i det danske Rige, det maa være Rambusch's i Slesvig, Fortlings i Kastrup, Fasmers i Bergen, Hoffnagels paa Herrebø, Hoffnagels i

¹ Fabriken laa „ved Langebro“ (Hauber: Kbhvns Beskriv. 1783, S. 147), „strax ved Tømmerpladsene ud mod Vandet til Kristianshavn“ (Jonge: Kbhvns Beskriv. 1783, S. 85); den har altsaa ligget, hvor nu Ryssenstens Badeanstalt ligger.

Bragnæs, Hoffnagels ved Kjøbenhavn og endelig Clars i Rendsborg. Alle disse havde kun et stakket Liv, og det samme er Tilfældet med den Fajencefabrik, som Kancelliraad Thomas Lund fik Ret til at anlægge paa Gaarden Lund paa Mors efter Resolution af 25 August 1774 (Kom. Koll. Resol. Prot. 1774, Nr. XX, jfr. 1779, Nr. 6). 1779 lever Fabriken endnu (Aug. Hennings: Ökon. Beobachtungen einer im Jahre 1779 unternommenen Reise durch Jütland, 1786. S. 149), men en Del Aar før 1811 er den ude af Virksomhed (C. Schade: Beskriv. over Öen Mors, Aalborg, 1811, S. 17 Note r). I Bergen oprettedes 1778 en Stenøjsfabrik (Bergens Adresseavis 1779, Nr. 4).

S. 42. Brevet af 1779: Venskabelige Breve, skrevne af tvende danske Venner, 1780, S. 174—178 (de to Venner ere Præsten J. K. Tønder og Folkeskribenten E. Balling; den sidste har skrevet Brevet, som der her er Tale om); jfr. N. M. Petersen: Bidr. t. d. dske Litt.'s Hist. V, 1, 1870, S. 241—242.

REGISTER.

LIBRARY

Abraham, Levin, Jøde, 30, 51.

Balling, E., Folkeskribent, 54.

Behn, J. P., Ovnfabrikant, 14, 47.

Benzon, C., Kammerherre, 27.

Bernstorf, J. H. E., Greve, 20, 49.

Birch, A., Mineralinspektør, 18, 19,
23, 49, 50; — N., Stenbruds-
inspektør, 19, 31, 49.

Bloch, Arkivassistent, 52.

Bonfils, A., 47.

Braun, Joh., Pottemager, 14, 15, 47, 48.

Brecheisen, J., Porcellænsmaler, 26, 51.

Buurmester, N., Raadmand, 9, 45; —
N., Assessor i Højesteret, 46.

Böttcher, J. F., Kemist, 7, 45.

Clar, C. G. F., Apoteker, 41, 53.

Clio, H., Tegnelærer, 39.

Cortin, R. F., Student, 50, 51.

Dannemand, Grevinde, 28.

Diderichsen, J., Fajencefabrikant, 24,
41, 50, 52.

Eichstedt, H. H., General, 33, 39.

Eigtved, N., Hofbygmester, 14, 17, 20, 49.

Ernst, H. C., 45.

Ernst, J. B., Politimester, 45.

Falke, J., Dr., 28.

Falsen, Admiralinde, 27.

Fasmer, D. P., Borgermester, 47.

Ferdinand, N., Porcellænsmester, 15,
48.

Fortling, J., Hofbygmester, 20, 21, 22,
23, 24, 33, 49, 50, 52.

Fournier, L., Porcellænsmager, 24, 27,
29, 50, 51.

Furmann, G., Fabrikant, 48.

Frederik IV, 8, 9, 16; — V, 23, 24,
25, 27, 29; — Arveprins, 31, 33,
35; — Kronprins, 33, 37, 38.

Gierløv, Chr., Fajencefabrikant, 12, 22,
23, 41, 46, 47, 48, 53; — Joh.,
Porcellænshandler, 46.

Graesse, Th., Dr., 16.

Gramm, C. C., Geheimekonferensraad,
36.

Grund, J. G., Billedhugger, 18, 19,
49.

Guldborg, O. Högh, 33, 39.

Gylding, J., Porcellænsmaler, 18, 23,
26, 30, 49, 51.

Hacke, J., Billedhugger, 14, 15, 47.

Hanong, J. A., Porcellænsmager, 21,
23, 50.

Hansen, Chr., Grosserer, 33, 52, 53.

Hemert, P. von, Agent, 38.

Hoffnagel, P., Fajencefabrikant, 41, 47,
53.

Holm, Th., Konferensraad, 32, 33, 37,
39, 52.

Hunger, Porcellænsmager, 15, 48.

Hübner, M., Professor, 20.

Huret, Math., Billedhugger, 29.

Höpfner, N. C., Bogtrykker, 41.

Jacquemart, Alb., 36.

Juliane Marie, Enkedronning, 33, 35,
37, 38.

Jørgensen, A. D., Arkivfuldmægtig, 52.

- Kappelen, D. von, 46.
 Kirchsteen, H. J., Bogholder, 9, 46.
 Knoblauch, Chr., Fuldmægtig, 39.
 Knoll, J. C., Væver, 48.
 Kristian VI, 14, 16; — VII, 29.
 Kurmeyer, Balth., Pottemager, 14, 47.

 Langen, J. G. von, Overjægermester, 35, 36, 52.
 Lassen, J., Raadmand, 9, 45.
 Lund, Th, Kancelliraad, 54.
 Luplau, A. C., Modellerer, 35, 36, 39, 52.
 Lück, L. von, Porcellænmager, 17, 18, 24, 48, 50.

 Maase, Chr. von der, Justitsraad, 16, 48.
 Mac-Carthy, D., 17, 48.
 Marryat, Jos., 36.
 Mehlhorn, J. G., Porcellænmager, 18, 20, 23, 24, 30, 49, 50.
 Moizard, Th., Porcellænsdrejer, 29.
 Moltke, A. G., Greve, 19, 33; — J. G., Greve, 39, 49; — Greve, 27.
 Munk, S., Sekretær, 33, 39.
 Müller, F. H., Justitsraad, 30, 31, 32, 33, 35, 39, 51, 52.

 Petzholdt, Billedhugger, 15, 18, 48.
 Pfau, Joh. E., Fabrikmester, 12, 17, 46; — Joh. jun., 14.
 Pigeon, Gabrielle, 47.
 Pontoppidan, E., Biskop, 24, 29, 50.

 Rambusch, Justitsraad, 46.
 Remy, P., Pottemager, 21, 50.
 Richter, Joh. G., Porcellænmaler, 23, 25, 30, 50, 51.

 Ruch, Chr., Porcellænmaler, 25, 51.
 Rönne, Porcellænmaler, 18.

 Sart, Felix du, 47.
 Schifter, M., Skibskaptajn, 38.
 Schrader, C. F., Porcellænmaler, 25; — H. J., Porcellænmaler, 25, 51.
 Schmettow, Greve, Generalmajor, 18.
 Sciptius, G. Chr., Porcellænmaler, 25, 27, 29, 40, 51, 52.
 Seiffert, Pousserer, 18.
 Stanley, S. C., Billedhugger, 18, 19, 24, 49.
 Stentzler, J., Fajencefabrikant, 41, 52.
 Stolberg-Wernigerode, Greve, 36.
 Suhm, P. F., Historiker, 32, 33.

 Thaarup, Fr., Etatsraad, 32.
 Toyon, M., 47.
 Tøpffer, J. J., Porcellænmaler, 18.
 Tønder, J. K., Præst, 54.

 Ursin, C. F., Kancelliraad, 33.

 Vater, E., Porcellænmager, 13, 47.

 Wartberg, P., Vejeremester, 9, 45.
 Weilbach, Ph., Kunsthistoriker, 51.
 Westerholt, 41.
 Wiedewelt, J., Billedhugger, 25, 29, 51.
 Wolff, H., Fabrikmester, 17, 22, 23, 25, 48; — J., Porcellænmager, 8, 9, 10, 11, 12, 45.
 Worsaae, J. J. A., Kammerherre, 28.
 Wortmann, J., Pottemager, 21, 50.

 Ærebo, R., Not. publ., 9.

16

